

DEEL IV

De voortplantingsrevolutie

Lage vruchtbaarheid heeft zich vanuit Europa over de hele wereld verspreid. Rijk of arm, in de stad of op het platteland, islamitisch of katholiek, kapitalist of socialist, geletterd of ongeletterd, overal geven vrouwen grote gezinnen op. Omdat ze het kunnen. Omdat voor het eerst in de geschiedenis de meeste kinderen volwassen worden. Alleen in een paar achtergebleven patriarchale uithoeken zet de trend niet door. De gevolgen van die voortplantingsrevolutie zijn ingrijpend – en soms onverwacht.

13 ZUSTERS

Akhi is naaister in een van de duizenden kledingfabriekjes van Dhaka, de hoofdstad van Bangladesh. Ik ontmoette haar op een avond in haar golfplaten hutje in een steegje van de krottenwijk Mohakhali, beroemd om het eerste viaduct van de megastad. Naast haar op het bed onder een zoemende ventilator zaten haar collega's Aisha en Miriam, die schoonzussen zijn van elkaar. De drie vrouwen deelden het enige vertrek in het hutje met twee andere vrouwen die nog aan het werk waren. Twee bedden voor vijf mensen.

De jonge vrouwen in hun goedkope sari's vertelden me over hun familie. Akhi had zeven broers en zusters in haar geboortedorp Kumila, vlak buiten Dhaka. Van de rijst die ze verbouwden konden ze niet met het hele gezin leven en hun arbeid was overbodig. Dus was ze naar Dhaka gekomen om te helpen bij het naaien van kleren voor de hele wereld, tegen bodemprijzen. Ze kreeg 5,5 eurocent per uur voor het aannaaien van boorden aan overhemden, tien uur per dag – overwerken is verplicht. Aisha had vier broers en zusjes en Miriam zes. Alle drie stuurden ze geld naar huis van hun magere loontje. Hun families konden niet zonder.

Gingen ze zelf ook kinderen nemen? Twee van hen hadden al kinderen. Akhi had een zoon en wilde er graag nog een kind bij. 'Ik heb mijn zoon tot nu toe in het dorp gelaten. Misschien ga ik terug. Maar misschien kan ik niet en moet ik blijven en hem hierheen halen.' Aisha had twee zoons en een dochter, die allebei verzorgd werden door haar moeder. 'Maar dat is genoeg, ik wil niet meer kinderen.' Miriam, die nog kinderloos is, 'wil wel ooit een kind, maar niet meer dan één.'

In dit vertrek, besefte ik, was ik getuige van een demografische omwenteling. Deze drie jonge vrouwen, die uit gezinnen kwamen met in totaal twintig kinderen, waren van plan bij elkaar maar zes kinderen te krijgen. Het opmerkelijke feit is dat een kelderende vruchtbaarheid niet alleen een verschijnsel is van de rijke, ontwikkel-

de landen. Het gebeurt overal, razendsnel, op de meest onverwachte plaatsen.

Bangladesh is een van de armste landen van de wereld. De vrouwen zijn er het laagst geschoold en trouwen vaak al als ze nog maar net in de puberteit zijn. De kindersterfte is er tien keer zo hoog als in de achterlijkste gebieden van Europa. Vroeger betoogden de demografen dat pas na modernisering en welvaart een rem kon worden gezet op de vruchtbaarheid. Dat gaat niet op voor een land als Bangladesh. En hetzelfde geldt voor het argument dat vrouwen eerst moeten worden geschoold en afgebracht van het idee om vroeg te trouwen voordat ze minder kinderen gaan krijgen. Ook de malthusiaanse angst blijkt ongegrond dat de armen, als ze de kans krijgen, zich voortplanten tot de ondergang. En de dringende waarschuwingen van bevolkingsplanners dat die mensen voor hun eigen bestwil met harde hand aan de anticonceptie moeten worden geholpen blijken ook uit de lucht gegrepen. Het is allemaal niet waar. Die dingen kunnen helpen, maar Bangladesh toont aan dat ze niet noodzakelijk zijn.

De vrouwen van Bangladesh krijgen nog maar half zoveel kinderen als hun moeders. Uit vrije keuze. In 1999 merkte de Australische demograaf Jack Caldwell op dat 'van de landen die geen gedwongen lange-termijnprogramma voor gezinsplanning hebben gehad, Bangladesh het armste is, met een geboortecijfer van minder dan vijf kinderen per vrouw.' Tien jaar later is Bangladesh het armste land met een geboortecijfer van 3 per vrouw. Hier is iets belangrijks gebeurd. Maar wat?

Professionele gezinsplanners beweren dat Bangladesh een toonaangevend succes is in hun steeds verfijndere inspanningen om anticonceptie onder arme vrouwen te bevorderen. Na de mislukte poging in het begin van de jaren 1980 om in militaire stijl de anticonceptie erin te drillen, zijn de barse mannen met de wapens vertrokken. Een nieuwe generatie vrouwen van internationale bevolkingsbureaus kozen Bangladesh uit als een goede plek om het met overreding en een vriendelijk vrouwengezicht te proberen. Ze begonnen met een blitzcampagne in het district Matlab ten zuidoosten van Dhaka. Op een bepaald moment streek een leger van 50.000 jonge, hoogopgeleide en goed getrainde vrouwelijke gezinsplanners op het platteland neer, waar ze vrouwen om de twee weken thuis bezochten en een heel scala van anticonceptiemiddelen aanboden. Vooral de spiraaltjes vonden veel aftrek. De vruchtbaarheid halveerde in 15 jaar. Een gezaghebbende studie die de Wereld Bank in 1994 liet uitvoeren door John

Cleland van de *London School of Hygiene and Tropical Medicine* komt tot de conclusie dat Matlab heeft bewezen dat voorzieningen voor gezinsplanning vrijwel overal een dalende vruchtbaarheid kunnen bewerkstelligen. Het gaat er alleen maar om ernaartoe te gaan en het te doen.

Maar hoe belangrijk precies waren al die welzijnswerkers voor de dalende vruchtbaarheid? Sommigen vinden dat hun rol zwaar wordt overdreven. Want in de jaren 1980 sloeg de gezinsplanning overal in Bangladesh aan, ongeacht of er een invasie van welzijnswerkers was geweest of niet. De waarheid schijnt te zijn dat de vrouwen van Bangladesh anticonceptie wilden en ook nodig hadden. Ze grepen de middelen met beide handen aan. Natuurlijk, anticonceptiemiddelen verstrekken en voorlichting geven over gezinsplanning telt. Maar het doorslaggevende feit was dat de vrouwen van Bangladesh het wilden en erom vroegen.

Caldwell denkt dat de groene revolutie een cruciale factor was in die beslissing. De boeren hadden minder arbeidskrachten nodig. Kinderen, de traditionele boerenhulpjes, waren niet meer nodig. Ze waren een sta-in-de-weg. De boeren hadden eerder geld nodig om in kunstmest en zaden te investeren. Dus om nuttig te zijn, moesten de kinderen werk vinden. Daar is scholing voor nodig. En kinderen naar school sturen is duur. Het resultaat: kleine gezinnen. En jonge vrouwen zoals Akhi, Aisha en Miriam worden naar de stad gestuurd om geld te verdienen.

Dat is logisch. Toen ik in de jaren 1980 voor het eerst naar Bangladesh ging, toen de vruchtbaarheid nog hoog was, was het platteland nog groen en aangenaam, en vrijwel niemand nam deel aan de geld-economie. Rijst was alles wat de klok sloeg. Er waren weinig winkels of handelaren. Nu zie je overal handelaren en is geld onmisbaar – om te betalen voor kunstmest, scholing, tv's, dokters, elektriciteit en welputten in de achtertuin. Intussen is Dhakar veranderd van een slaperige oude koloniale hoofdstad in een zinderende megastad.

Maar het gaat niet alleen om de economie van de groene revolutie. Het gaat ook om cultuur en de ambitie van vrouwen. Mashuda Shefali Khatun, een activiste van het Centrum voor Vrouwelijke Initiatieven in Dhaka, vertelde me: 'De vrouwen op het platteland van Bangladesh zijn trots op hun kleine gezinnen. En ze willen tegenwoordig allemaal werken. Dat is gedeeltelijk economische noodzaak, maar ook omdat ze daardoor meer vrijheid krijgen. Zelfs werken in een naaiatelier in Dhaka is voor hen vrijheid.' Tijdens het gesprek in Mohakhali zag ik dat Akhi een schoudertas van het merk Adidas

over haar sari droeg. En aan een haak achter in het vertrek had Aisha een handtas hangen van het merk Gucci. Namaak, natuurlijk, maar tekens van hun nieuwe stedelijke wereld.

Aziatische vrouwen stemmen met hun baarmoeder. Gezinsplanning lijkt aan te slaan, onafhankelijk van land of religie, ongeacht binnenlandse politieke steun en vaak in weerwil van politieke tegenwerking. Niemand zal Burma een open samenleving noemen. De militaire junta laat geen buitenlandse journalisten toe en de mensen mogen het land niet uit. De westerse media zijn er verboden en toegang tot internet wordt strikt gecontroleerd. De regering is tegen gezinsplanning. Ze zegt dat de bevolking van het land moet verdubbelen. Maar Burma heeft een sterk feministisch trekje. Twintig jaar geleden koos het land Aung San Suu Kyi tot premier, maar de generaals verhinderden dat ze aan de macht kwam. De militairen mogen dan een strakke greep hebben op het openbare leven, in de huizen of de slaapkamers hebben ze niets te zeggen. Daar zwaaien de vrouwen de scepter. Of de generaals het nu willen of niet, veel Burmese vrouwen trouwen niet – onder andere 40 procent van de vrouwen met een universitaire opleiding. Ze willen ook geen kinderen. Peter McDonald van de Australische Nationale Universiteit zegt dat de voorbehoedsmiddelen uit Thailand worden gesmokkeld. Het vruchtbaarheidscijfer van het land wordt nu geschat op niet hoger dan 1,9. Daar kunnen de generaals niets aan doen.

En dan is er Iran. Ik besepte pas dat er in Iran iets veranderd was toen ik in 1994 verslag deed van de VN-bevolkingsconferentie in Caïro. De mullahs belegden een zeldzame persconferentie. De journalisten stroomden toe, in de verwachting dat er een aanval zou volgen op gezinsplanning, die als een westers complot zou worden gebrandmerkt. Er werd zelfs gesproken van een grote 'geloofcoalitie' met het Vaticaan. Maar toen de onderminister van Volksgezondheid, Mohamed Ali Tashkiri, het podium op liep zag ik de Iraanse tv-ploeg. Ellebogend met hun statieven en zware camera's op de schouder drongen ze naar voren om een goede plaats te bemachtigen voor het avondnieuws in Teheran. Ze waren gekleed in zwarte boerka's. Het waren allemaal vrouwen. Idem dito in de perskamer, waar aantrekkelijke Perzische ogen boven sluiers schitterden, terwijl ze de kopij vanaf hun laptops doorseinden. Iran, zo besloot ik, was speciaal.

De vrouwen in sommige islamitische buurlanden van Iran krijgen nog steeds veel kinderen, gemiddeld meer dan zes in Afghanistan en

Jemen. Maar in het land van de ayatollahs krijgt de Iraanse vrouw tegenwoordig, na dertig jaar fundamentalistisch bewind, gemiddeld 1,7 kind. Het soort mannelijk-klerikale overheersing dat een boerka kan afdwingen schijnt geen hinderpaal te zijn voor een lage vruchtbaarheid. Misschien wordt die daardoor uiteindelijk wel aangemoedigd.

De mullahs namen de macht over in 1979, toen de ayatollah Khomeini na een islamitische revolutie de plaats innam van de Shah. Ze begonnen meteen met de ontmanteling van het bescheiden en inefficiënte stelsel van gezinsplanning. Al gauw was het land in oorlog en zond miljoenen jonge soldaten naar Irak om te vechten. Een half miljoen kwamen nooit terug. Khomeini riep de Iraanse vrouwen op een nieuwe generatie krijgers te baren. Ze gehoorzaamden. Het vruchtbaarheidscijfer steeg tot ongeveer zeven, en tot negen op het platteland, zegt Amir Mehryar, die hoofd is van het Centrum voor Bevolkingsonderzoek in Teheran en die het allemaal heeft meegemaakt. Pas na 1985, toen de oorlog afliep en de volkstellingen uitwezen dat de bevolking waarschijnlijk in twintig jaar zou verdubbelen, kregen de mullahs de schrik in de benen en namen het advies ter harte van hun gezondheidswerkers om gezinsplanning toe te staan. De Iraanse vrouwen konden hoogstwaarschijnlijk toch al niet meer.

In de jaren 1990 kwamen er elektriciteit en waterleiding en scholen op het platteland. Revolutionair kinderen verwekken maakte plaats voor consumentisme toen miljoenen mensen tv's, ijskasten en auto's kochten – en de gratis condooms, pillen en spiraaltjes accepteerden die in de klinieken van de overheid werden verstrekt. In die tijd beleefde Iran 'de grootste en snelste val van de vruchtbaarheid ooit in de wereld opgetekend,' zegt Peter McDonald. Groter nog dan die van China na Mao.

Veel later, in 2006, probeerde president Mahmoud Ahmadinejad de klok terug te draaien door de vrouwen op te roepen naar hun 'voornaamste opdracht' terug te keren en kinderen te krijgen. 'Ons land heeft een grote capaciteit – wel voor 120 miljoen mensen,' zei hij. Het huidige inwonertal is 67 miljoen. Maar hij zat op een andere golf-lengte dan de vrouwen en dan zijn eigen regering, die een condoom-fabriek ten westen van Teheran runt, waar 45 miljoen condooms per jaar worden geproduceerd in dertig verschillende vormen, kleuren en smaken (roze, met mintsmaak, is de favoriet).

Velen hebben de buitengewone duik die de Iraanse vruchtbaarheid heeft genomen gezien als een triomf voor de verwestering en een nederlaag voor de islam. Dat is gedeeltelijk waar. Hij valt samen

met een toenemend consumentisme en een veel grotere scholingsmogelijkheid voor vrouwen. Maar net zoals in Burma, Bangladesh en elders heeft de dynamiek minder met verwesteren te maken dan met de toenemende macht en invloed van vrouwen.

Het gist op dit moment in Iran. Dat zagen we bij de twisten over de uitkomst van de presidentsverkiezingen in 2009, toen de hervormers in de straten van Teheran protesteerden tegen de hardliners, die de overwinning hadden opgeëist. Maar het gist minstens zo hard tussen de seksen, en in dat proces schijnt kinderen krijgen voor beide seksen helemaal onderaan op de lijst van prioriteiten te staan, zegt Soraya Tremayne, een academica van Iraanse afkomst die nu aan de Universiteit van Oxford werkt. Het is een land waar vrouwen chique westerse mode kunnen kopen, maar kans lopen gearresteerd te worden als ze de winkel in gaan zonder hoofdbedekking. Waar de vrouwen op de universiteiten in de meerderheid zijn, maar waar slechts twaalf procent van hen een baan heeft. Waar een jonge vrouwelijke ingenieur onlangs zichzelf verbrandde toen ze thuiskwam en te horen kreeg dat haar vader weg was en ze dus haar zesjarige broertje moest gehoorzamen.

In die strijd hebben de mannen het in de openbare sfeer voor het zeggen. Zij bepalen hoe de huwelijkswet luidt. De rechters verbieden nog steeds regelmatig vrouwen, tot vrouwen van middelbare leeftijd toe, om te trouwen met de man van hun keuze als hun vader het afkeurt. De vrouwen moeten nog steeds het hoofd buigen voor de traditie van gearrangeerde huwelijken, vooral als het een langlopende overeenkomst betreft. Twee mannen van in de tachtig trouwden onlangs met elkaars 14-jarige dochters. Meisjes die uit de pas lopen worden nog steeds soms gedood. De mannen interpreteren de sjiiitische wet ook zodanig dat ze tijdelijke huwelijken mogen aangaan. Die kunnen op elk moment na de puberteit worden gesloten – en het begin van de puberteit is vastgesteld op acht jaar en negen maanden voor een meisje.

Maar de vrouwen vechten terug. Ze zijn de baas in huis en vaak in het huwelijk. 'Het aantal scheidingen stijgt fors omdat de vrouwen zich van echtgenoten ontdoen die slaan of drugs gebruiken of de gevangenis in draaien,' zegt Tremayne. En ze willen beslist zelf bepalen hoeveel kinderen ze krijgen. Rond driekwart van de getrouwde stellen gebruikt regelmatig moderne anticonceptiemiddelen, meestal de pil en condooms. Dat is het hoogste percentage in de moslimwereld. De vrouwen trouwen gemiddeld jong, krijgen kort daarna hun eerste

kind en beginnen dan met de pil. Als ze al een tweede kind krijgen, dan is het gemiddeld zes jaar later. Net zoals Zuid- en Oost-Europa lijkt Iran af te stevenen op een ultralage vruchtbaarheid, vanwege de clash tussen een patriarchale staat en een gefnuikt feminisme.

Bangladesh en Iran staan met hun scherp dalende vruchtbaarheid verre van alleen in de moslimwereld. Marokko, met een vruchtbaarheid van 2,6, Tunesië en Iran (allebei 1,7) en Turkije (2,2), hebben allemaal hetzelfde traject afgelegd. In de eenentwintigste eeuw zullen nog maar weinig mullahs de neiging of de mogelijkheid hebben om te voorkomen dat hun gelovigen aan moderne geboortebeperking doen.

Het Vaticaan heeft het er niet beter afgebracht. Het heeft al lang geleden de pogingen opgegeven om zijn wil in de Europese slaapkamers door te drijven. Maar het heeft ook geen succes gehad in Latijns-Amerika. In Brazilië, waar meer katholieken wonen dan in enig ander land, heeft de kerk tientallen jaren lang de instelling van een overheidsdienst voor gezinsplanning tegengehouden. Maar toch gaat 40 procent van de getrouwde vrouwen in de vruchtbare leeftijd naar privé-klinieken om zich te laten steriliseren. Misschien is hun keuze van anticonceptie een compromis met de kerk. Je hoeft maar één keer te biechten als je je laat steriliseren. Maar toen een journalist van de *New York Times* een van die klinieken in een armenwijk van Rio de Janeiro bezocht en aan de gynaecoloog vroeg of vrouwen ooit religieuze bezwaren hadden als hij het met ze had over geboortebeperking, antwoordde hij: 'Nou, ik herinner me één geval van vorig jaar. Volgens mij was ze een Jehova's getuige.'

Het Braziliaanse vruchtbaarheidscijfer is in 25 jaar gehalveerd tot 2,2. In Mexico, El Salvador, Ecuador, Nicaragua, Colombia, Venezuela en Peru is de vruchtbaarheid gedaald van ruim zes tot minder dan drie. Een paar achterblijvers zitten nog boven de drie: Guatemala, Bolivia, Honduras en Paraguay. Maar zelfs die hebben hun geboortecijfer gehalveerd. Chili en Costa Rica zitten op twee en Argentinië zit op 2,4. De Caribische eilanden zitten al vrijwel allemaal onder het vervangingsniveau. In Cuba, waar het katholicisme plaats heeft gemaakt voor het communisme, is de vruchtbaarheid gedaald tot 1,6. De enige echte volhouder is Haïti, waar voodoo een even hoge status heeft als het katholicisme. Daar blijft de vruchtbaarheid hangen op 4,8.

In de hele wereld wordt nu bij de meeste seksuele handelingen voorkomen dat ze in zwangerschap eindigen. Net als de mobiele telefoon

en de tv is anticonceptie een vrijwel universele technologie. Alleen de meest bizarre en patriarchale regimes proberen het tegen te houden. In de wereld wordt per dag 100 tot 200 miljoen keer aan seks gedaan, afhankelijk van wie je gelooft en hoe je het definieert. Die handelingen leiden tot ongeveer 900.000 bevruchtingen. Ongeveer 100.000 daarvan worden bewust geaborteerd en zo'n 370.000 leiden tot geboorten.

In China gebruikt 80 procent van de paren meestal een voorbehoedsmiddel. In Latijns-Amerika is dat 70 procent. Maar in Afrika bezuiden de Sahara neemt maar een kwart van de paren moderne voorzorgsmaatregelen, hoewel dat nog steeds twee keer zoveel is als hun ouders deden. In het islamitische Afghanistan is het nog steeds onder de vijf procent. Geschat wordt dat er nog steeds 76 miljoen ongewenste zwangerschappen per jaar in de wereld voorkomen. Ongeveer de helft daarvan eindigt in abortus en de andere helft in een geboorte. Dus van de pakweg 135 miljoen geboorten per jaar zijn er ongeveer 100 miljoen gepland en 35 miljoen niet. Van de laatste zijn er misschien veel die vroeger gebeurden dan gepland en dus geen geboorten die anders nooit zouden hebben plaatsgevonden, hoewel dat niet duidelijk is.

Anticonceptie is in het overgrote merendeel van de gevallen een vrouwenzaak. In de hele wereld neemt minder dan een tiende van de mannen de verantwoordelijkheid voor anticonceptie, en in de meeste gevallen gebruiken ze een condoom. De andere 90 procent komt voor rekening van de vrouwen. In de rijke landen gebruiken de vrouwen het meest de pil. In arme landen maken ze meer gebruik van alles-of-niets methoden zoals sterilisatie, of iets wat weinig aandacht vereist. Gedeeltelijk komt dat doordat gezondheidswerkers die methoden aanbevelen omdat ze 'er niet op vertrouwen' dat vrouwen wel elke dag de pil slikken, en voor een ander deel omdat de distributie van producten die regelmatig moeten worden gebruikt vaak onbetrouwbaar is, en ook omdat de mannen er op die manier buiten worden gehouden en soms niet eens weten dat de vrouw aan anticonceptie doet.

Ruim de helft van alle spiraaltjes in de wereld worden in China geplaatst. In veel landen, vooral waar de katholieke kerk dominant is, is sterilisatie van de vrouw populair. Bijna de helft van alle vrouwen op Porto Rico en in de Dominicaanse Republiek zijn gesteriliseerd, en meer dan een derde van de vrouwen in Brazilië, China en India, waar dankzij stimulering door de overheid viervijfde van alle anticonceptie uit sterilisatie bestaat. De prikpil, zoals Depo-Provera, is nog

omstreden vanwege de mogelijke bijwerkingen. Maar waar die door de overheid wordt gepromoot, zoals in Zuid-Afrika, Indonesië, Haïti, Mongolië en Kenia, neemt hij 20 tot 40 procent van de markt voor zijn rekening.

Het condoom is het populairst in de rijke landen. Gedeeltelijk is dat het gevolg van het feit dat de mannen daar meer bereid zijn de verantwoordelijkheid voor het voorkomen van zwangerschap op zich te nemen, gedeeltelijk als wapen tegen aids en gedeeltelijk omdat sommige vrouwen in de rijke landen geen vertrouwen meer hebben in de pil. De Spanjaarden zijn nu met 34 procent de op een na de grootste condoomverbruikers ter wereld. Maar de Japanners, ooit met 80 procent marktaandeel de erkende condoomkoningen, hebben in de afgelopen 25 jaar het gebruik gehalveerd. Het pessarium verliest overal populariteit, behalve in Japan, waar het bezig is het condoom te vervangen.

Mannelijke bereidheid om verantwoordelijkheid te nemen ligt misschien ook ten grondslag aan de anderszins onverwachte populariteit in Oost-Europa van het meest traditionele middel om zwangerschap te voorkomen. Coïtus interruptus staat nog steeds aan de top in Roemenië. Slowakije en Bosnië. In Albanië, als je de cijfers mag geloven, eindigt 90 procent van de seksuele gemeenschap tussen reproductieve paren in buitenvaginale ejaculatie. Maar er zijn grenzen aan wat mannen vrijwillig bereid zijn te doen. Sterilisatie bij mannen, veel makkelijker en over het algemeen met minder risico dan bij vrouwen, is in de meeste landen zeldzaam. Een generatie geleden werden er meer mannen dan vrouwen gesteriliseerd in India, Bangladesh en Zuid-Korea. Niet meer. Op dit moment schijnen de Angelsaksische mannen het meest bereid te zijn de schaar erin te zetten. Nieuw-Zeeland heeft het hoogste aantal vasectomieën ter wereld: bijna één op de vijf getrouwde mannen is onder het mes gegaan. Op korte afstand volgt Groot-Brittannië. Daarna volgt er een hele tijd niets.

De feminisering van zowel de anticonceptie als de bevolkingspolitiek is een van de grootste veranderingen in de afgelopen twintig jaar en ligt ten grondslag aan de snelle afname van de vruchtbaarheid over de hele wereld. De VN-bevolkingsconferentie van 1994 in Caïro, waar ik de in boerka's geklede tv-ploegen zag, was de gelegenheid waarbij de taal en de uitvoerenden van de gezinsplanning van mannelijk op vrouwelijk overgingen. Zowel de mannelijke bevolkingsregelaars, de

erfgenamen van Rockefeller en andere naoorlogse pioniers, als hun vijanden onder de geestelijken, hebben het veld moeten ruimen voor de pleitbezorgers van de vrouwelijke reproductierechten. De koppen boven de krantenartikelen over de conferentie weerspiegelen dat. DE ZUSTERS DOEN HET ZELF... VROUWEN KRIJGEN DE OVERHAND IN DE STRIJD TUSSEN DE SEKSEN IN CAÏRO EN VROUWEN SLEUTEL TOT VERMINDERDE BEVOLKING waren typische koppen. Benazir Bhutto en Jane Fonda kwamen de show opluisteren.

Het UNFPA is nu in handen van een vrouwelijke gynaecoloog, Nafis Sadik, in plaats van Rockefeller's protégé Rafael Salas, die onlangs na 18 jaar dienst in het harnas stierf. Sadik veroordeelde in snijdende termen de mannelijke overheersing in het verleden. 'Als we 30 jaar geleden meer aandacht hadden besteed aan het empoweren van vrouwen, en als we hadden geluisterd naar hun behoeften, dan zouden we nu misschien een stuk verder zijn met betrekking tot de bevolkingscijfers. Als we echt iets hadden gedaan voor de behoeften en de gezondheid van de vrouwen, dan zou al het andere vanzelf zijn gevolgd. Dat ze niet het vermogen kregen zelf beslissingen te nemen was echt het voornaamste obstakel voor bevolkingscontrole.'

Dwang, zei ze, was niet alleen onaangenaam en unfair, maar ook contraproductief. Meestal ging de vruchtbaarheid het verst omlaag daar waar reproductieve rechten golden en het minst waar anticonceptie opgedrongen werd. De meeste vrouwen in de meeste landen wilden hun vruchtbaarheid omlaag brengen. De slechtste manier om ze zover te krijgen was ze door mannen te laten dwingen.

En Sadik heeft gelijk gekregen. Na Caïro hebben in tientallen landen de meeste vrouwen voor het eerst anticonceptie aanvaard. Rijk of arm, socialist of kapitalist, patriarchaal of matriarchaal, geschoold of ongeschoold, in de stad of op het platteland, moslim of katholiek, seculier of vroom, al dan niet met een strenge geboortecentrale van de overheid, de meeste landen beleven een voortplantingsrevolutie. Hoe ze het ook doen en wat we er ook van mogen denken, de 'bevolkingsbom' is onschadelijk gemaakt. Door vrouwen. Omdat ze dat wilden.

14 SEX AND THE CITY

Carrie was een feestende columniste die over liefde en seks schreef. Miranda was een juriste van Harvard die haar leven op papier plande en een man als huisdier hield. Samantha was dol op seks en dacht als een man. Charlotte bekeerde zich tot het Jodendom om met haar scheidingsadvocaat te kunnen trouwen. Wat hadden die New-Yorkse dames gemeen waar geen enkele vroegere generatie staat op kon maken? Het antwoord is natuurlijk dat de vier hoofdpersonen van de tv-serie en film *Sex and the City* een eind over de dertig waren en bijna tot het einde van de serie toe kinderloos. En niemand vond dat raar, laat staan asociaal.

Bijna de hele geschiedenis door zouden ze in de meeste landen tegen die tijd een hele stoet kinderen hebben gehad. Met uitzondering van een paar carrièrevrouwen en in de kast gebleven lesbiennes hadden alle vrouwen die. De sociale druk op vrouwen om kinderen te baren was zo groot dat weinigen weerstand konden bieden – of mochten bieden. In een paar delen van de wereld is dat nog steeds zo – in sommige landen in het Midden-Oosten en delen van Afrika bezuiden de Sahara, bijvoorbeeld. Maar in de meeste plaatsen heeft het zelfbeeld van vrouwen, en ook steeds meer de manier waarop de maatschappij tegen ze aankijkt, een revolutie ondergaan.

Ik heb *Sex and the City* maar een paar keer gezien. Ik zit niet in de juiste sociale categorie. Maar tijdens mijn reizen in de afgelopen tien jaar kwam ik de personages en de levensstijlen keer op keer tegen. Ze zijn op tv van Lagos tot Shanghai, van Hong Kong tot Buenos Aires, en van Nairobi tot Jakarta. Rusland maakte zijn eigen Moskouse versie, *De Balzac Leeftijd*,* ofwel *Alle mannen zijn hufters*. De men-

* Бальзаковский возраст. In Rusland wordt de term 'Balzac Leeftijd' gebezigd voor vrouwen van in de dertig die waarschijnlijk niet meer aan de man zullen komen. De uitdrukking is ontleend aan de titel van een roman van Honoré de Balzac, *La femme de trente ans*.

sen vertellen in wat voor opzicht de oorspronkelijke serie verschilt van hun eigen situatie. Samantha zou zich inmiddels in Mumbai tot een man hebben laten ombouwen, zegt Namita Devidayal, een columnist van *The Times of India*.

Maar het zijn de overeenkomsten die het meest opvallen. Chen Chang, een 31-jarige filmproducer in Peking, is een van de miljoenen Chinese vrouwen die naar *Sex and the City* hebben gekeken. Ze zei tegen de BBC: 'Ze hebben allemaal dezelfde problemen als wij, een carrière en een man, de ware man, kinderen of geen kinderen, scheiden, hoe krijg je goede seks.' Haar vriendinnen zitten in de reclame en in de modewereld, ze gaan naar hippe bars, ze kopen geïmporteerde kleren en reizen naar het buitenland. Het is een hele verandering. 'Mijn grootmoeder werd verkocht aan een rijke zijdekoopman als zijn vierde concubine. Ze had geen opleiding, geen kansen en haar voeten waren afgebonden, ze kon niet eens het huis uit. En ze pleegde zelfmoord toen ze er niet in slaagde een zoon te baren.'

Handboeken voor ongetrouwde vrouwen, zoals *Single in the City* van Sunny Singh, zijn bestsellers. Columnisten hebben het schalks over een nieuwe *girl order* nu 'ongetrouwde jonge vrouwen de wereld overnemen'. De psychologe Linda Berg-Cross uit Maryland wijst ook op de populariteit van *Ally McBeal* en *Bridget Jones*, en tekent aan dat 'alle hogeropgeleide vrouwen in *The West Wing* single waren, behalve de *first lady* (die later haar medische bevoegdheid kwijtraakte doordat ze haar man bleef steunen)'. Dat alles weerspiegelt een reële sociale verandering, zegt Berg-Cross: 'De globalisering van een elite van ongetrouwde, hoogopgeleide vrouwen is het eerste nieuwe wereldwijde sociologische verschijnsel van de eenentwintigste eeuw.'

Maar het is niet alleen een elite van hoogopgeleide vrouwen waar het om draait. In de hele wereld blijven jonge vrouwen vaak tot na hun dertigste ongehuwd. In 1960 was tweederde van de Amerikaanse vrouwen getrouwd toen ze begin twintig waren, en tegenwoordig is dat minder dan een kwart. In Hongarije is dertig procent van de vrouwen van in de dertig single, tegen 6 procent van de generatie van hun moeders. Uit een VN-studie van 1980 bleek nog dat in heel Azië bijna iedereen trouwde en dat de helft van de Aziatische vrouwen op hun 18de al in het huwelijksbootje waren gestapt. Afgelopen. In Japan is de helft van alle vrouwen van in de dertig tegenwoordig ongetrouwd. In Zuid-Korea, waar het celibaat steeds hardnekkiger vormen aanneemt onder hoogopgeleide vrouwen, is het 40 procent. Hun moeders trouwden na de middelbare school en kregen kinde-

ren. De nieuwe generatie gaat studeren, voor het merendeel aan de universiteit, en neemt vervolgens een baan. In de stad. In Bangkok is een vijfde van alle vrouwen op hun 45ste nog ongetrouwd. Manila, Singapore. Hong Kong en de Chinese kolonie van Kuala Lumpur blijven daar niet ver bij achter.

De Australiër Bernard Salt, auteur van een boek getiteld *Man Drought* ('Mannendroogte'), zegt dat de Aussie vrouwen in de stad op kantoor gaan werken, terwijl de mannen de mijnen en de fabrieken in gaan of in de landbouw terechtkomen. 'Een generatie geleden hadden de vrouwen er vrede mee om op het platteland van Australië te leven en met de buurjongen te trouwen.' Gemiddeld op hun 23ste kregen ze hun eerste kind. 'Nu trekken ze naar de stad, volgen een opleiding en krijgen een carrière.' Ze peinzen er zelfs niet over vóór hun dertigste te 'settelen'.

Australië heeft zijn eigen bijzondere demografische kenmerken. In de jaren 1970 bevorderde de immigratiepolitiek de import van mannen, dus waren er daar een heleboel van, terwijl er tegenwoordig een tekort aan is, omdat de schaal naar de andere kant is doorgeslagen. Australische mannen trekken vaak de wereld in – of bemanen in elk geval de cafés van Groot-Brittannië – terwijl hun vrouwen thuisblijven en een carrière beginnen.

Maar de trend van feminisering van de steden is vrijwel universeel. Ongemerkt zijn het de vrouwen geworden die de urbanisering van de aarde aanvoeren. Of het nu naaisters zijn in Dhaka, barmeisjes in Bangkok, kantoormeisjes in Shanghai, studenten in New Delhi of dienstmeiden in Caracas, er zijn in vrijwel alle steden van de wereld meer vrouwen dan mannen. De geleerden zijn het er niet over eens of ze daar naartoe gaan om een baan te zoeken of een man (er zijn meer rijke, hoogopgeleide mannen in de stad, maar er zijn ook meer vrouwen van allerlei soorten). Wat het motief ook is: ze zijn er, in de bars, in de schoenwinkels, in de fitnesscentra en in de clubs. Met een baan en zonder kinderen hebben ze geld en houden ze er een levensstijl op na die hun in Japan de scheldnaam *wagamama* heeft bezorgd, 'ongetrouwde parasiet'. Maar dat geeft niet: het is beter dan luiers verschonen.

Toekomstige historici zullen waarschijnlijk twee grote sociale trends in de tweede helft van de twintigste eeuw signaleren: de spectaculaire afname van de vruchtbaarheid en de transformatie van de rol van vrouwen in de samenleving. Die twee gebeurtenissen hebben duide-

lijk met elkaar te maken. Maar welke kwam eerst? Sommigen zeggen dat de bevrijding van de vrouw keuzes mogelijk maakte inzake seksualiteit, partners en de grootte van het gezin. Maar in gelijke mate komt het door de spectaculaire verbetering in de overlevingskans van kleine kinderen dat vrouwen nu voor het eerst ontslagen zijn van de sociale plicht om hun hele leven kinderen te baren en groot te brengen – en dat ze de kans krijgen om een plaats in de maatschappij te veroveren. De Schotse socioloog John MacInnes noemt dat de voortplantingsrevolutie, die hij beschouwt als de grootste en duurzaamste omwenteling van de twintigste eeuw.

Tot de achttiende eeuw overleed de helft van de kinderen meestal voordat ze de vruchtbare leeftijd hadden bereikt en nog veel meer vóór het einde daarvan. De meeste vrouwen brachten vrijwel hun hele (vaak nogal korte) leven door met het baren en grootbrengen van kinderen. Nu worden de meeste kinderen volwassen en leven de meeste volwassen vrouwen ook na hun vruchtbare jaren nog door. Vrouwen kunnen zich veroorloven veel minder kinderen te krijgen dan vroeger. En ze kunnen er veel langer over doen. Het neemt gemiddeld tien tot vijftien procent van hun volwassen leven in beslag. En de druk vanuit de maatschappij om kinderen te krijgen is veel geringer. Homoseksualiteit, misschien als gevolg daarvan, is vrijwel geheel ontdaan van zijn sociale taboes.

Vooraf vrouwen hebben gretig de kans aangegrepen die deze verandering biedt. Hoewel kinderen krijgen nog steeds erg belangrijk is voor de meeste vrouwen, is het niet langer het enige of zelfs het belangrijkste in hun leven. Ze zijn niet langer ‘de vrouw thuis’, krachtige individuen die echter door het huishouden werden ingeperkt. Nu zijn ze de deur uit. De gevolgen van die revolutie zijn overal zichtbaar. Niet in de laatste plaats door de carrièrevrouwen van in de dertig die nog single, vrij en sexy zijn en die je in alle steden van de wereld tegenkomt – en die weten dat er nog tijd zat is om één of twee kinderen te krijgen, als ze willen. En ze weten ook dat de samenleving er niet mee zal zitten als ze ervoor kiezen geen kinderen te krijgen.

In alle rijke landen, en ook in veel arme landen, gaan meer vrouwen dan mannen naar de universiteit en ze domineren ook in de medische beroepen, de media en in de advocatuur. Ze staan aan het hoofd van landbouwbedrijven en soms zelfs regeringen. De voortplantingsrevolutie heeft een feministische revolutie veroorzaakt, die nog veel gevolgen zal krijgen. Maar de wereld is er al door veranderd.

De Britse demograaf Tim Dyson ziet dat de verandering zich zelfs tot op het Indiase platteland uitstrekt. In mei 2000 vierde India zijn miljardste inwoner en het land voegt nog steeds elk jaar 19 miljoen mensen aan zijn inwonertal toe – een kwart van de wereldwijde groei. Maar het vruchtbaarheidscijfer neemt snel af en staat nu op 2,8. In Zuid-India komt het dicht bij de 2. Dyson herinnert zich dat in de jaren 1960 sociologen het leven van vrouwen in India en de Verenigde Staten met elkaar vergeleken. ‘In India trouwden ze op hun 17de, kregen zeven kinderen, het laatste op 43-jarige leeftijd, en gemiddeld werden ze 46 jaar. In Amerika trouwden de vrouwen gemiddeld op hun 18de, kregen snel twee kinderen kort na elkaar en leefden vervolgens nog 40 jaar. Nu krijgen de Indiase vrouwen ook zo’n soort leven. Trouwen en kinderen krijgen is gewoon lang niet meer zo belangrijk als vroeger. Sterilisatie is de belangrijkste vorm van anticonceptie in India en de gemiddelde leeftijd waarop gesteriliseerd wordt is 26.’ Een recente studie in Andhra Pradesh kwam tot de bevinding dat de vrouwen die in de jaren 1990 trouwden zich gemiddeld na vijf jaar huwelijk lieten steriliseren, terwijl ze nog geen dertig waren. Die revolutie heeft de rol van vrouwen in India radicaal veranderd. Waar je ook komt in India, het zijn de vrouwen die de bezoekers begroeten aan de poorten van de boerderijen, het zijn de vrouwen die de dokters en de academici zijn en die de NGO’s runnen, zegt Dyson. ‘De vrouwen daar zijn gewoon veel zakelijker en praktischer dan de mannen. Er vindt een enorme reductie van genderdifferentiatie plaats in India.’

Dat is een ontstellende omwenteling. Duizenden jaren lang was de dominantie van de man in de menselijke samenleving vrijwel universeel. Mannen regeerden de wereld. MacInnes betoogt dat dit niet toevallig was. Het patriërchaat was essentieel om ervoor te zorgen dat vrouwen de volgende generatie baarden. Het was iets wat diep verankerd was en met hand en tand verdedigd werd door de mannen. De vrouwelijke productie van nakomelingen werd gereguleerd ‘door middel van de kerk en de staat en door de normen die golden voor de seksualiteit en de sekserollen, voor bastaardkinderen, voor samenwonen en trouwen, voor het gezin en familieverplichtingen en voor het eigendomsrecht’. Soms was het nodig dat de seksen gescheiden werden. Het buitenechtelijke kind werd gedemoniseerd en elke vorm van homoseksualiteit werd uitgesloten. Vaak werd eenvoudig gedecreteerd dat homoseksualiteit onder vrouwen niet bestond. In Azië werden huwelijken gearrangeerd, vaak van heel jonge meisjes,

en er golden keiharde sancties voor vrouwen die overspel pleegden of meisjes die hun lot niet aanvaardden.

De voortplantingsrevolutie maakte een eind aan dat patriarchale systeem, omdat het gewoon niet meer nodig was om zo de bevolking op peil te houden. Vrouwen hebben altijd gelijke rechten gewild. Feminisme is geen nieuwe ideologie. En sommige individuen hebben zich altijd aan de regels ontworsteld. Maar voor de meeste vrouwen heeft de voortplantingsrevolutie het feminisme 'uit het domein van de utopie gehaald en praktisch mogelijk gemaakt,' zegt MacInnes.

Ik hou wel van die redenering. Ze verklaart als geen andere waarom de vruchtbaarheid bijna overal in de wereld is afgenomen. De vrouwen houden op met constant kinderen te baren, om de doodeenvoudige reden dat ze dat voor het eerst in de geschiedenis ook kunnen. Het kan toch geen toeval zijn dat het patriarchaat op hetzelfde moment instort. Dit is niet de langzame verbreiding van een nieuw idee, of het succes van een koude-oorlogspolitiek die in Washington is uitgebroed, en ook geen mechanische respons op hulpverleners die condooms uitdelen. Dit is het doorbreken van een impasse. De impasse van een patriarchaat dat plotseling doelloos is geworden.

En waar leidt dit alles toe? Sommigen zeggen een stabiele bevolking, maar het wordt steeds waarschijnlijker dat de bevolking gaat afnemen. Laten we echter eerst eens kijken wat er nodig is voor een stabiele bevolking. De meeste tijd in de geschiedenis hebben vrouwen elk tussen de vijf en de acht levende kinderen gebaard. Dat moest om de bevolking op peil te houden, want de kindersterfte was hoog. Tegenwoordig ligt het wereldgemiddelde op 2,6 kinderen per vrouw. Maar hoeveel kinderen moeten vrouwen krijgen om voor voldoende toekomstige generaties te zorgen? Het voor de hand liggende antwoord is twee: één om elke ouder te vervangen. Maar het moet altijd een beetje meer zijn. Niet elk kind wordt volwassen en niet elk kind is bereid om nakomelingen te krijgen. Bijna de hele geschiedenis door werd ruim de helft van de kinderen geveld door ziekten, zoals mazelen, malaria, dysenterie en pokken, of door een ander ongeluk. Een studie van de Amerikaanse volkstelling van 1821 laat zien dat van elke 20 meisjes er 11 de middelbare leeftijd haalden, en één van die 11 bleef ongetrouwd, wat erop wijst dat ouders vier kinderen moesten krijgen om de bevolking op peil te houden. Dat was waarschijnlijk optimaal in die tijd.

Tegenwoordig wordt de overgrote meerderheid van de kinderen die geboren worden volwassen. Dus wat is nu de nieuwe 'vervan-

gingsgraad'? Dat is niet precies twee, omdat de natuur voor elke 100 meisjes ongeveer 105 jongens voortbrengt. Dat compenseert een over het algemeen lagere levensverwachting voor mannen. Dus als je met 100 vrouwen nog eens 100 vrouwen wilt maken om het geslacht voort te zetten, worden er ook 105 jongens geboren, wat neerkomt op een vervangingscijfer van 2,05. Aangezien ook tegenwoordig niet alle kinderen volwassen worden, houden moderne demografen als vuistregel 2,1 kinderen voor elke vrouw aan als vervangingscijfer.

Dat geldt plusminus voor de rijke, ontwikkelde landen. Maar het wordt universeel gehanteerd door demografen, alsof het een wet van Meden en Perzen is, zelfs voor landen waar veel meer kinderen op jonge leeftijd sterven. Dat is slordig. In 2003 maakten demografen van het *Office of Population Research* van de Universiteit van Princeton, onder leiding van Tom Espenshade, nieuwe berekeningen, waarbij ze voor elk land een apart vervangingscijfer vaststelden, dat rekening hield met de verschillende overlevingskansen. Ze kregen zeer verschillende uitkomsten, van minder dan 2,1 tot bijna 3,5.

Er zijn negen landen met een reëel vervangingscijfer boven de drie. Acht daarvan liggen in Afrika en het negende is Afghanistan. De reden is simpel: grote aantallen meisjes gaan dood voordat ze de kans krijgen zich voort te planten. In de zuidelijke Afrikaanse staten Swaziland en Botswana is aids de belangrijkste oorzaak van het hoge sterftecijfer onder kinderen. Ze krijgen het virus bij de geboorte van de moeder mee. In het kleine Swaziland is maar liefst 40 procent van de bevolking met het hiv-virus besmet. De levensverwachting is er 32 jaar. Dat is de helft van het wereldgemiddelde. Espenshade berekende dat de vrouwen van Swaziland elk 3,35 kinderen moeten krijgen om de bevolking op de lange termijn op peil te houden. De laatste schatting van het feitelijke geboortecijfer per vrouw was 3,2. De bevolking neemt af. Botswana en Zuid-Afrika hebben op dit moment een vruchtbaarheidscijfer van rond de 2,5, lager dan de door aids beïnvloede vervangingsniveaus van respectievelijk 3,0 en 2,6. Beide landen gaan qua bevolkingstal achteruit als hiv op het huidige peil blijft.

Volgens Espenshade is het wereldwijde vervangingsniveau – het aantal kinderen per vrouw dat nodig is om de wereldbevolking op het huidige peil te houden – 2,3. Hoe ver zitten we daar vanaf? Het wereldwijde vruchtbaarheidscijfer is scherp gedaald. Van tussen de vijf en zes in het begin van de jaren 1950, tot 3,9 aan het eind van de jaren 1970. In 2000 was het gezakt tot 2,8 en in 2008 was het 2,6.

Er zijn al meer dan 60 landen – die ongeveer de helft van de wereldbevolking bevatten – met een vruchtbaarheidscijfer onder het nationale vervangingscijfer. Tot die club horen nu de meeste Caribische eilanden, Japan, Zuid-Korea, China, Thailand, Sri Lanka, Iran, Turkije, Vietnam, Brazilië, Algerije, Kazachstan en Tunesië. Binnen twintig jaar zullen demografische reuzen als Indonesië, Mexico en India hoogstwaarschijnlijk een vruchtbaarheidscijfer onder het vervangingsniveau hebben.

Met het huidige tempo van daling zal het vruchtbaarheidscijfer van de wereld kort na 2020 onder het vervangingsniveau komen. Het kan eerder gebeuren als de potentiële ouders van de wereld op dezelfde manier op de economische crisis reageren als de Europeanen tijdens de crisis van de jaren 1930, namelijk door minder kinderen te krijgen. In elk geval zal met de huidige trend de wereldbevolking waarschijnlijk voor het eerst in de geschiedenis sinds de Zwarte Dood in de veertiende eeuw gaan afnemen.

15 SINGAPORE IN DE STROP

De feministische revolutie is nog lang niet voltooid. In een groot deel van de wereld willen de mannen nog steeds de baas spelen over hun vrouwen. Maar uiteindelijk zouden we wel eens voor de keuze kunnen komen te staan: de revolutie voltooien of wegzakken in een moeras van ultralage vruchtbaarheid. Want de feiten in tientallen landen die onder het vervangingscijfer zijn gezakt tonen aan dat zonder een nieuwe attitude van de mannen, de staat, de kerken en de werkgevers, vrouwen helemaal zullen ophouden met kinderen krijgen. Geplaatst voor de keuze tussen kinderen en een goed leven, zullen ze voor een goed leven kiezen.

Voor de huidige premier van Singapore, Lee Hsien Loong, is het een nationale noodtoestand. De inheemse bevolking van Singapore zou in het midden van deze eeuw wel eens gehalveerd kunnen zijn en een minderheid vormen in haar eigen land. De vrouwen van Singapore zijn in 'babystaking' gegaan, zei hij in zijn toespraak op de Dag van de Natie in augustus 2008. Ze baren minder dan 40.000 kinderen per jaar. Nog zo'n generatie en Singapore zal het *point of no return* bereikt hebben. Dat zou het einde zijn van een schitterende stadstaat van minder dan een halve eeuw oud.

De kranten stonden vol met de toespraak van Lee. Niet in de laatste plaats omdat hij pochte zelf het leven te leiden dat hij voor zijn burgers wenste. Hij is vader van vier kinderen en kan heel goed luiers verschonen. Hij is de nieuwe man, een vader des vaderlands van de eenentwintigste eeuw. 'Als mannen alles aan hun vrouwen overlaten, of als de vrouwen gedwongen worden te kiezen tussen werken en kinderen krijgen, dan gaan ze in babystaking.' De mannen moeten meer doen, zei hij. (Hij vermeldde niet dat achter de schermen de werkgevers hun veto hadden uitgesproken over zijn plan om vaders betaald verlof te geven na de geboorte van een kind, zodat ze een helpende hand konden bieden. Ze zeiden dat het slecht was voor de

economie. In Singapore mag niets, zelfs niet een kwestie van nationaal levensbelang, de economie in de weg staan.)

De kolommen van de *Straits Times* vulden zich met diagnoses van de demografische crisis. Veel van die artikelen schoven de schuld voor het tekort aan geboorten op dezelfde monomanie die Singapore tot een van de economische successen van het einde van de twintigste eeuw heeft gemaakt. Singapore is nu de rijkste van de Aziatische tiggereconomieën. Maar de mensen hebben het zo druk gehad met rijk worden dat ze verzuimd hebben de volgende generatie voort te brengen.

‘Ons streven naar economisch succes in de afgelopen veertig jaar heeft geleid tot een nieuw soort jonge Singaporezen die andere waarden in het leven hebben,’ zei een vrij representatieve columnist. ‘Ze zijn individualistisch, mobiel en materialistisch. Ze willen hun persoonlijke vrijheid niet opgeven voor een gezin. Ze hebben meer sociale contacten, maar ze schrikken ervoor terug zich te binden.’ Iemand anders waarschuwde dat ‘kinderen die opgroeien met huispersoneel en al hun tijd doorbrengen met onderwijs of in verrijgingslessen misschien zelf geen kinderen willen.’

Singapore houdt alleen stand dankzij een enorme toevloed van buitenlanders. De tv-uitzending van Lee's nationale toespraak in het Engels werd 24 uur uitgesteld zodat hij niet samenviel met de live-uitzending van Singapores enige hoop op een medaille, het vrouwen-tennisteam op de Olympische Spelen van Peking. Ze wonnen zilver. En zoals velen opmerkten, het waren geen echte Singaporezen, maar Chinese immigranten. Wat heet, de helft van het nationaal Olympisch team bestond uit immigranten. Omdat Singapore zo'n nieuw land is, zo'n broze entiteit, zaaien dergelijke kwesties daar meer paniek dan in Europa, waar het buiten het bevattingsvermogen van de mensen ligt dat een natie zou kunnen ophouden te bestaan.

Sommigen gaven de schuld aan de vrouwen voor het lage geboortecijfer. De premier in zijn hemdsmouwen zei dat het onvermogen van mannen om luiers te verschonen de nationale veiligheid aantastte. ‘Als ik het kan, kan iedereen het.’ Anderen zagen als boosdoener de keten van elitescholen, uitsluitend voor jongens of voor meisjes, die nog dateren uit de tijd dat de stad gesticht werd door Sir Stamford Raffles. Ze hebben goed opgeleide, maar ‘horken’ van jongens en ‘feeksen’ van meisjes voortgebracht. Ze vormen broedplaatsen van ‘libertaire intellectuelen’ die homoseksualiteit aanmoedigen.

Niemand noemde de naam van de man die – dat mag je wel stellen – het land in dit lastig parket heeft gebracht: de vader van de huidige premier, de voormalige president Lee Kwan Yew, die nog leeft en 84 jaar oud is.

De stadstaat Singapore is een eiland half zo groot als Londen, met een bevolking van 4 miljoen. Het is een samenleving waar alle aspecten van het leven door de staat worden beheerst. Zoals China een land is van communisten die een kapitalistische staat besturen, zo is Singapore een land van kapitalisten die een socialistische, of in elk geval een extreem bemoeizuchtige, staat besturen. Het streven om de bevolking te controleren gaat terug tot het ontstaan van het land na de val van het Britse koloniale rijk in Zuid-Oost Azië.

In het midden van de jaren 1950 kregen de vrouwen van Singapore gemiddeld zes kinderen. Maar toen het sterftcijfer pijlsnel daalde en het land overspoeld werd met immigranten, verdubbelde de bevolking bijna in dertien jaar, van 1957 tot 1970. Dat was te veel. In 1966 richtte Lee Kwan Yew de *Singapore Family Planning and Population Board* op 'om programma's voor bevolkingscontrole op te zetten en uit te voeren'. Hij liet de krachtige propagandamachine van de regering op volle toeren draaien voor kleinere gezinnen, met leuzen als 'Stop bij Twee', 'Twee is Genoeg', en 'Neem de tijd voor het Jawoord'.

Het werkte. Lee's onderdanen voegden zich al gauw naar de nieuwe politiek. De vruchtbaarheid daalde. Na te rade te zijn gegaan bij westerse demografen ging Lee ervan uit dat het vruchtbaarheidscijfer op het vervangingsniveau zou stabiliseren. Maar de politiek was te succesvol. De affiches met 'Stop bij Twee' bleven nog hangen tot 1982, toen veel mensen al stopten bij één en het vruchtbaarheidscijfer was gedaald tot 1,7. Toen pas stopte Lee de propaganda.

Geschrokken van het succes van zijn oude politiek maakte hij een ommezwaaai en begon te pleiten voor grotere gezinnen. Nou ja, voor sommige dan. Zijn politiek voor het verwekken van meer kinderen was verklaard eugenetisch. Uit de volkstelling van 1980 bleek dat de vruchtbaarheid het sterkst gedaald was onder de hoogopgeleiden, terwijl de laagopgeleiden nog steeds 'overproduceerden'. Lee draaide er niet omheen in zijn toespraak op de Dag van de Natie in 1983: 'Als we geen hoogopgeleide vrouwen in onze broedvijver opnemen en ze ongebruikt laten, dan krijgen we uiteindelijk een dommere samenleving... Er zullen minder slimme mensen zijn in de volgende generatie om de domme mensen te onderhouden. Dat is een probleem.'

Dus besloot hij speciaal onder universitair geschoolden huwelijken en het krijgen van kinderen aan te moedigen. In 1984 begon de nieuw opgerichte *Social Development Unit* belastingvoordelen te bieden en een voorkeursbehandeling te verlenen bij toelating op de beste scholen als mensen kinderen kregen. Maar alleen voor hoogopgeleiden. De lagere strata werden uitgesloten. Die kregen in plaats daarvan een premie als ze zich lieten steriliseren. Vrouwen zonder een opleiding konden 10.000 Singaporese dollars opstrijken als ze zich na de geboorte van hun tweede kind lieten steriliseren.

Volgens sommigen berustte die politiek meer op raciale overwegingen dan op zorgen over de verdomming van het land. Ze zeiden dat hij bedoeld was om de dominantie van de etnisch Chinezen over de Maleise minderheid te handhaven. Het is zeker zo dat ras altijd een verborgen factor is geweest in de politiek van Singapore. De staat Singapore had zich in het begin van de jaren 1960 van Maleisië afgescheiden toen conflicten tussen Chinezen en Maleisiërs ontaardden in rassenrellen. Maar het is zeker ook zo dat de Chinese gemeenschap beter opgeleid is en minder kinderen krijgt.

Wat de intenties van de premier ook waren, de vruchtbaarheid van alle rassen en klassen bleef dalen. In 1987 besloot Lee dat kwantiteit even belangrijk was als kwaliteit en breidde zijn strategie voor geboortebetereiding tot alle Singaporezen uit. De overheid begon een tweede koppelcampagne, speciaal voor laagopgeleiden. Ze werden om de oren geslagen met leuzen als 'Maak ruimte voor liefde in je leven' en 'Het leven is een feest als je pa en moe bent geweest' en het niet bepaald erotische 'Neem drie of meer kinderen als je het kunt betalen'. Opluchting alom toen er een korte geboortegolf volgde eind jaren 1980. Maar die duurde niet lang. Al gauw escaleerde de geboorteschaarste weer. In 2000 voerde de opvolger van Lee, Goh Chok Tong, een contante 'babybonus' in. In 2004 kreeg Lee jr. de leiding en hij verlengde het zwangerschapsverlof tot drie maanden. De staat intensiverde zijn bemoeienis door charitatieve instellingen te financieren, zoals de pro- vruchtbaarheidsorganisaties *I Love Children*, het *Working Mothers Forum* en *Parenting@Work*.

Geen van die inspanningen had enig succes. Twintig jaar nadat Singapore was begonnen met de langst durende politiek van geboortebetereiding is het vruchtbaarheidscijfer zelfs nog lager dan daarvoor. In 2009 was het 1,1, het laagste in de wereld en het vijfde jaar op rij waarin het onder de 1,3 bleef. Yap Mui Teng, regeringsadviseur en socioloog aan de Universiteit van Singapore, legde het probleem

aan me uit terwijl we wachtten op de nationale tv-toespraak van Lee: 'Toen ze het geboortecijfer wilden verlagen, vielen de belangen van de maatschappij en het individu samen, dus kwam er snel verandering. Maar nu zijn de belangen van het individu en de staat tegengesteld – en het individu wint.'

De etnisch Chinezen van Singapore zijn het meest resistent tegen de nieuwe boodschap. Hun vruchtbaarheidscijfer ligt de afgelopen jaren constant onder de 1,1, de helft van dat van de etnische Maleisiërs. Het grappige is dat de nijvere Chinezen van Singapore de éénkindpolitiek van het Chinese vasteland hebben nageaapt, terwijl hun regering wil dat ze twee of drie kinderen krijgen. Alleen in Drakenjaren, zoals 1976, 1988 en 2000 – wanneer volgens het volksgeloof kinderen extra begiftigd worden met macht, geluk en charisma – nemen de Chinezen zich voor om kinderen te verwekken. Maar verwacht niet te veel van een baby piek in 2012, want in 2000 volgde er maar een heel klein babyboompje.

Singapore is het enige land op aarde waar de regering voor koppelaar speelt. De reden is, zeggen ze, dat de Singaporezen te verlegen zijn en het te druk hebben met hun werk om paartjes te vormen. Dus hebben ze datingsites opgericht zoals *Lovebyte*, met *Dr Love* voor al uw goede raad en tips over lichaamshygiëne, en de nieuwe website *romancingsingapore.com*. Het nieuwste is 'relatieklassen' voor studenten in het hoger onderwijs. Op de Polytechnische Universiteit van Singapore staat de 'Liefdesrelaties voor het leven – een reis vol romantiek, liefde en seksualiteit' met 700 studenten in de top tien van de meest populaire cursussen. Wat droger is de module van de Nationale Universiteit: 'Dynamiek van de interpersoonlijke effectiviteit'. Daarin komen aan bod: 'zelfbewustzijn, gewaarwording van de ander, emotionele intelligentie, sociale cognitie en attitudevorming', alsmede de verleidelijke belofte van 'praktische vaardigheden door middel van ervaringsmethoden'.

'De mensen hebben geen tijd voor gezelligheid en ze weten ook niet hoe dat moet,' zei een docent van de Universiteit van Singapore. De studenten staan in de rij voor de colleges omdat ze er, benadrukken ze, bijna gegarandeerd hoge cijfers voor krijgen. 'Het is gemakkelijk scoren,' grinnikte een student. Bijna iedereen doet cynisch over de pogingen van de regering om liefde, seks en kinderen krijgen aan te moedigen. Een oude mop is dat de initialen van de Sociale Ontwikkelings Eenheid eigenlijk staan voor 'single, ongewenst en eenzaam'. Akasha, een jonge pr-medewerkster, vertelde me dat 'al

die propaganda de mensen alleen maar afschrikt. Ze zeggen dat de regering er zich niet mee moet bemoeien.'

Zouden privé-huwelijksbureaus het beter doen? Ze maken in elk geval gretig gebruik van het enthousiasme van de regering om dat uit te vissen. De overheid financiert *Heart2Heart Connect*, *gomovie-date.com* en *Club2040*, die het wereldrecord claimen van de grootste speeddating met de meeste mensen op één locatie. Tijdens mijn korte verblijf – en als ik een beetje jonger en single was geweest – had ik kunnen meedoen aan trainingssessies zoals '16 geheime trucs om de dames op een date in je geïnteresseerd te krijgen', kooklessen, thé dansants, een 'professionele netwerkavond' in het *Lovebyte Café*, bordspelen, een 'trainingskamp voor echte mannen' en een nachtelijke autorally bedoeld om de 'liefdeslichten' te ontsteken wanneer de 'deelnemers in kleine groepjes van drie auto's samen optrekken' – dat alles met de complimenten van de overheidskoppelaars.

Het klinkt als een mengeling van orwelliaans patriarchaat en een klucht van Gilbert and Sullivan. In andere landen kan zulke propaganda misschien afgedaan worden als een onbeholpen poging om een paar verlegen jongeren door een moeilijke fase in hun leven te helpen, maar hier gaat het om nationale overleving.

De Chinese jongeren van Singapore gaan geen relatie aan, zegt Yap. Dat is meer dan een gebrek aan sociale vaardigheid. Van de mannen trouwen de laagopgeleiden het minst, zegt ze. Meer dan een kwart is op zijn veertigste ongetrouwd, het dubbele van de mannelijke hoogopgeleiden. Maar van de vrouwen is de curve omgekeerd. Slechts tien procent van de vrouwen zonder een voortgezette opleiding zijn op hun veertigste ongetrouwd, terwijl dat onder de hoogopgeleiden dertig is.

De verklaring schijnt als volgt te zijn. Hoogopgeleide vrouwen met een carrière staan zeer terughoudend tegenover het huwelijk, omdat hun ambities erdoor geschaad kunnen worden. En ze willen zich zeker niet binden aan mannen die lager opgeleid zijn dan zij, althans niet om te trouwen. Hoogopgeleide mannen en lager opgeleide vrouwen schijnen heel goed samen te kunnen gaan. Maar mannen met een lage opleiding hebben geen schijn van kans. Velen van hen zoeken nu vrouwen in het buitenland, potentiële huwelijkskandidaten in de dorpen van het Chinese vasteland of Vietnam, of prostituees in de bordelen van Thailand.

En de kinderen? Singapore heeft er nog wel wat. Ik ging de topkinde-derarts van het land, Daniel Goh, bezoeken op zijn praktijk in het aca-

demisch ziekenhuis van de Nationale Universiteit. Zijn wachtkamer was de enige plek in Singapore waar ik een groep kinderen zag. Het was een schok. Ik was bijna vergeten dat ze bestonden. De aantallen zijn zo klein en de meeste tijd zitten ze op school hard te leren of te zwoegen op hun huiswerk in flats verspreid over de hele stad.

De pijlsnelle economische groei van Singapore is gegrondvest op onderwijs. Volgens Wolfgang Lutz heeft Singapore 'waarschijnlijk de snelste onderwijsexpansie beleefd in de recente geschiedenis'. De meeste Singaporezen van boven de vijftig hebben nooit op school gezeten en zijn vaak analfabeet, terwijl meer dan de helft van de twintigers een universitaire opleiding heeft, een van de hoogste percentages in de wereld. Voor de ouders is de boodschap persoonlijk en duidelijk: diploma's zijn voor hun kinderen de weg naar welvaart. Maar tegen welke prijs? De druk, zowel op de ouders als op de kinderen, is groot en de investering in tijd, energie en geld vaak extreem hoog.

Om goede cijfers te halen is intensieve begeleiding vrijwel onmisbaar. Dat geldt zo sterk dat kinderen zich verwaarloosd voelen als ze die niet krijgen, zegt Goh. Hij spreekt uit eigen ervaring. 'Mijn vrouw en ik hebben ons met onze drie jongens verzet tegen het intensieve leersysteem,' zei hij. 'Ze zijn 6, 10 en 11. We besloten geen bijlessen voor ze te nemen. We wilden ze de tijd gunnen om kind te zijn. Maar uiteindelijk kregen we het gevoel dat we tekortschoten omdat iedereen het wel deed.'

Het onderwijssysteem van Singapore is heel academisch en de kinderen worden voortdurend geëvalueerd en rigoureus geëvalueerd. 'We hielden het vol tot onze oudste negen was en achter begon te blijven met talen,' zei Goh. 'We gaven toe, en toen konden we de andere twee niet laten zitten. Uiteindelijk geeft het meer stress als je je kinderen geen bijlessen geeft, maar ze raken hun vrije, blije leventje wel kwijt.'

De posters zeggen dan wel 'Het leven is een feest als je pa en moe bent geweest,' maar dat gevoel krijgen de ouders niet, die even hard onder druk worden gezet als hun kinderen in de broeikasatmosfeer van het onderwijs. Het ouderschap is iets om tegenop te zien. Dus terwijl steeds minder Singaporezen trouwen, krijgen degenen die trouwen steeds minder kinderen. En steeds meer houden ze het er bij één. Goh zei: 'In mijn werk zie ik steeds meer getrouwde stellen die geen kinderen krijgen. Vroeger was dat sociaal onaanvaardbaar. Nu is het heel normaal.'

Het probleem is dat de economische en sociale politiek van Singapore met elkaar botsen. Een kwart van de moeders zegt dat ze meer kinderen zouden nemen als de overheid voor betere kinderopvang en flexibeler werktijden zorgde. Maar de werkgevers doen niet mee en de overheid wil ze niet dwingen. Lutz zegt: 'In Singapore werken de vrouwen gemiddeld 53 uur per week. Natuurlijk krijgen ze geen kinderen. Daar hebben ze geen tijd voor.'

Singapore schijnt geen hart meer te hebben voor kinderen en de gewoonte te hebben verloren ze te krijgen. Gavin Jones, de topdemograaf van het land, zegt dat de normen veranderen. 'Je ziet het aan kleine dingen. In de *Strait Times* heeft een hele serie ingezonden brieven gestaan waarin de mensen klagen over ouders die in winkelcentra hun buggy's als stormram gebruiken. In een van die ingezonden brieven stond: 'Ouders moeten hun kinderen thuis laten.' Kinderen lijken voor sommige mensen wel ongewenste leden van de maatschappij. Dat is onrustbarend. Ik kom zelf uit een gezin van vijf en mijn vrouw uit een gezin van drie, dus wij houden van kinderen. Het is voor ons normaal om kinderen over de vloer te hebben. Maar ik kan me voorstellen dat in de toekomst kleine gezinnen kleine gezinnen zullen voortbrengen. De mensen zullen het verleren. Veel mannen van in de dertig, die tot laat op kantoor werken en vervolgens in de clubs en cafés en restaurants van de stad ontspanning zoeken, hebben het al verlerd.

Een paar weken na Lee's nieuwe initiatieven om het geboortecijfer op te vijzelen kwam de kredietcrisis. Een van de eerste artikelen over het onderwerp had als kop *NO MONEY, HO HONEY*. Duizenden huwelijken werden uitgesteld omdat de stellen geen geld hadden om de bruiloft te betalen. Zelfs hot dates werden in de wacht gezet. Reuters belde de receptioniste van het huwelijksbureau *True Love International Matchmaker*. 'De zaken gaan erg slecht vanwege de crisis,' zei ze. 'Vroeger kreeg ik zo'n 20 telefoontjes per dag. Nu wordt er nauwelijks nog gebeld.' Te druk of te arm, zelfs een date organiseren schijnt een probleem te zijn in het economisch succesverhaal van Azië.

Singapore is een extreem voorbeeld van de stress die in allerlei landen met een laag geboortecijfer ontstaat, van Japan tot Italië, van Korea tot Duitsland en van Canada tot Oekraïne. Stress die zichzelf lijkt te bestendigen en die chronisch wordt. Net als Singapore hebben veel landen de lage vruchtbaarheid proberen te bestrijden door contant geld uit te delen aan paren die kinderen krijgen. Rusland biedt

250.000 roebel (ruim 5000 euro) voor het tweede en elk volgende kind. Australië begon in 2004 met een babybonus voor drie kinderen. Groot-Brittannië voerde een 'babyobligatie' in, maar die betaalt pas uit als het kind 18 is.

De regeringen zeggen dat die betalingen hebben gezorgd voor een *babybounce*, een klein geboortegolfje. De Spaanse bonus van 2500 euro viel samen met een stijging van de vruchtbaarheid van 1,2 naar 1,4. Maar de meeste analisten zeggen dat het krijgen van een kind daarmee vervroegd werd, maar niet dat de gezinnen groter werden. De Duitse bondskanselier Helmut Kohl voerde al in 1980 belastingvoordelen in voor het krijgen van kinderen, toen het vruchtbaarheidscijfer in Duitsland 1,41 was. Hij kondigde aan dat de maatregel voor 20.000 geboortes meer per jaar zou zorgen. Dat was niet het geval en het geboortecijfer van Duitsland is nog steeds even laag.

De topadviseur in Australië op het gebied van demografie, Peter McDonald, staat erg afwijzend tegenover de poging van zijn regering om door middel van oproepen aan de gezinnen om een derde kind te nemen het geboortecijfer op te krikken. De campagne werd met veel tamtam gelanceerd in 2004 door de liberale minister van Financiën, Peter Costello, onder de leuze: 'Één voor mama, één voor papa en één voor het land.' Sindsdien is het vruchtbaarheidscijfer in Australië een fractie omhoog gegaan, van 1,7 naar net iets onder de 1,9, waarmee een neergang van 40 jaar werd gestopt. Maar het grootste deel van de toename zat onder de vrouwen van in de dertig die besloten een kind te nemen voordat het te laat is.

'We verwachtten al een toename van de vruchtbaarheid in Australië zonder de babybonus,' zegt McDonald. 'We weten nog steeds niet precies hoeveel kinderen de mensen die in de jaren 1970 en 1980 geboren zijn zullen krijgen, maar het ziet er niet naar uit dat het er meer worden als gevolg van de babybonus. Onze bonus heeft ongeveer hetzelfde effect als een breedbeeld-tv: de mensen vinden het leuk, maar het verandert niets aan hun beslissing om kinderen te krijgen.' Één intrigerende uitkomst van McDonalds research is dat de mensen eerder aangifte doen van een geboorte dan vroeger – zodat ze het geld kunnen innen. Dus als een baby vlak voor Kerstmis geboren wordt, dan haast de vader zich naar de burgerlijke stand, in de hoop dat hij het geld krijgt, terwijl hij vroeger waarschijnlijk tot na Nieuwjaar gewacht zou hebben. Dat vertekent de statistieken.

Die beslissingen hebben meer te maken met de toestand van de economie en met factoren als wettelijk voorgeschreven ouderschaps-

verlof, voor mannen zowel als vrouwen, dan met babybonussen, zegt Nick Parr van de Macquarie Universiteit in Sydney instemmend. In het door droogte geteisterde binnenland van New South Wales en Queensland, zei hij, blijft het vruchtbaarheidscijfer dalen.

Wat paren echt nodig hebben – ook die met coöperatieve, luiers verschonende mannen – is praktische hulp zoals flexibele werktijden, moederschaps- en vaderschapsverlof en voorzieningen voor kinderopvang. Dat zijn de zaken die een verschil hebben gemaakt in Noord-Europa. Het is geen toeval dat het geboortecijfer in Europa het hoogst is waar de sociale voorzieningen het best zijn. Maar dat zijn dingen die veel patriarchale staten en werkgevers niet graag leveren.

Een afwijking in dit patroon zijn de Verenigde Staten. Die hebben hun geboortecijfer even hoog weten te houden als Frankrijk of Scandinavië, maar zonder de sociale voorzieningen van die landen. Dat komt gedeeltelijk door de vruchtbaarheidsinjectie van pas aangekomen Latijns-Amerikaanse vrouwen, die aanvankelijk ruim drie kinderen krijgen. Maar zelfs onder de meerderheid ligt de vruchtbaarheid in de vs eerder op het niveau van Scandinavië dan van Italië, volgens Carl Haub van het *Population Reference Bureau* in Washington DC. De manier waarop de arbeidsmarkt werkt is cruciaal, zegt hij. Amerikaanse vrouwen kunnen geen jaar moederschapsverlof nemen, maar ze kunnen wel hun baan opzeggen in de verwachting dat ze later zonder al te veel moeilijkheden hun carrière kunnen voortzetten. Even belangrijk, zegt hij, is dat Amerikaanse mannen veel betere vaders en echtgenoten zijn dan hun Zuid-Europese lotgenoten. ‘Om de vruchtbaarheid te verbeteren,’ zegt Haub, ‘moet de maatschappij vrijgevig of flexibel zijn. De Amerikaanse maatschappij is niet erg vrijgevig, maar wel flexibel. Italië is niet vrijgevig én niet flexibel.’

Waar moet het heen met de gezinnen en de vruchtbaarheid? De wereld als geheel kan in de Zuid-Europese val van lage vruchtbaarheid lopen en samenlevingen creëren waarin weinig of geen plaats is voor kinderen. Dat zou kunnen gebeuren als mannen vinden dat zelfs een wereld met wegwerpluiers, voorgekookt eten en babyfoons hen niet kan overhalen om het kind ook even vast te houden. Zeker als de overheid en de werkgevers niet willen meewerken. Maar de wereld zou ook het proces van feminisering kunnen voltooien dat begonnen is met de voortplantingsrevolutie. Ze zou vrouwen (en ook mannen) de kans kunnen geven om zowel een gezin te stichten als hun plaats te veroveren in een breder maatschappelijk verband.

Dat zijn dringende kwesties, niet alleen voor rijke landen, maar ook voor het groeiend aantal ontwikkelingslanden, of ronduit arme landen, met een lage vruchtbaarheid. Als de vrouwen hun ketenen verbreken, zullen die landen dan het Scandinavische of het Zuid-Europese of het Amerikaanse model volgen? Caldwell waarschuwt dat op dit moment 'het mediterrane patriarchale model het meest voorkomt in de wereld.' Er zijn meer macho's dan behulpzame echtgenoten, meer beknellende patriarchale maatschappijen dan welzijnsstaten.

Nu de vrouwen van hun nieuwe vrijheden gebruikmaken is de meest dringende behoefte om mannen nieuwe verantwoordelijkheden bij te brengen. 'Als we ooit de vruchtbaarheid weer op het vervangingsniveau willen krijgen, dan moeten in de allereerste plaats de mannen veranderen,' zegt Dyson. 'Iets anders werkt niet. Als er geen verandering komt in de genderrollen zal uiteindelijk een vruchtbaarheidscijfer onder het vervangingsniveau overal een feit zijn.' Vrouwen zijn meer zoals mannen geworden, zegt hij, nu moeten mannen nog meer zoals vrouwen worden.

16 MISSENDE MEISJES

De voortplantingsrevolutie zorgt deels voor een verrassend nageslacht. Als paren van plan zijn om maar één, twee of hoogstens drie kinderen te nemen, dan willen ze het geslacht liever niet aan het toeval overlaten. Zeker niet als de techniek er is om het 'juiste' antwoord te leveren. Het geslacht van je toekomstige kind bepalen is nu in sommige landen voor veel vrouwen heel normaal. En de gevolgen voor de maatschappij kunnen ingrijpend zijn.

In augustus 2008 stonden de plaatselijke kranten in Mumbai vol verhalen over zwangerschapsklinieken in de hele stad die op bevel van het Hooggerechtshof in Delhi invallen te verduren kregen. Geen tweederangsklinieken, maar luxe etablissementen met de nieuwste apparatuur en de chicste verpleegsters in de beste wijken. Klinieken zoals de *Malpani Infertility Clinic* in het deftige Colaba, die zijn diensten zowel aan Britse als aan Indiase vrouwen aanbiedt.

De inspecteurs van de overheid die de invallen uitvoerden waren op zoek naar echoscopen, die ze onklaar maakten. De doctoren Aniruddha en Anjali Malpani hadden drie echoscopen die volgens de inspecteurs illegaal waren. Later verzegelden de inspecteurs nog 15 apparaten in Chembur, Govandi en de districten van Zuid-Mumbai. Ze bleven een week in de stad actief op zoek naar overtredingen van de wet op de prenatale diagnostische technieken (preventie en misbruik) uit 1994, die bepaalt dat alle echoscopen geregistreerd moeten worden en elke echo opgeslagen.

De dokters zeiden dat de overtredingen formaliteiten waren. De inspecteurs zeiden dat zonder papierwerk de patiënten van wie een echo was gemaakt niet gecheckt konden worden. Op de echo's konden de vrouwen de foetussen in hun baarmoeder zien, en de inspecteurs vermoedden dat die vrouwen niet zozeer naar aangeboren afwijkingen zochten als wel naar piemeltjes. En als ze die niet konden vinden, vroegen ze om een abortus. Ze wilden geen meisjes, ze wilden alleen maar jongetjes.

Hindoes vinden dat ze een zoon móéten krijgen om het geslacht voort te planten, en een zoon moet volgens de traditie de brandstapel aansteken als zijn ouders overlijden. Meisjes worden vaak als een last beschouwd. Er moet een bruidschat voor ze betaald worden en de bruidschatten verdwijnen niet met de modernisering van India. Ze worden uitgebreider, zijn meer statusgericht en duurder. Ondanks het feit dat er een tekort aan meisjes is, wordt het steeds duurder om ze het huwelijksbootje in te krijgen.

Aborteren op sekse is verboden in India, zoals in de meeste landen. Maar in Mumbai is het een miljoenenbusiness. Het gebeurt zo vaak dat de percentages jongetjes en meisjes die in de stad geboren worden erdoor veranderd zijn. In 2007 werden er 7400 meer jongens dan meisjes geboren in Mumbai. De natuur levert een overschot aan jongens van 5 procent, maar dit kwam neer op bijna 9 procent – met de implicatie dat er in 2007 ongeveer 3500 vrouwelijke foetussen niet geboren werden.

Indiërs mogen graag beweren dat het aborteren van vrouwelijke foetussen een achterhaalde praktijk is en dat het moderniserende India zich daar niet meer aan bezondigt. Ten tijde van de invallen van 2008 citeerde *The Times of India* een stadsbestuurder die de schuld gaf aan de bewoners van de sloppenwijken. ‘Het is een feit dat stedelijke sloppenwijken de slechtste sekseverhoudingen hebben. In Mumbai is het niet anders.’ Dat is helemaal geen feit. Aborteren op sekse is niet iets wat in de krottenwijken steeds vaker voorkomt, maar onder de middenklasse, in exclusieve buitenwijken als Colaba.

De heisa over seksespecifieke abortussen in Mumbai was voornamelijk de schuld van één man, een in Groot-Brittannië opgeleide reclameman die een NGO had opgericht onder de naam ‘Population First’. Die voerde een campagne om de klinieken die de wet overtraden te sluiten. Ik ontmoette Bobby Sista op zijn piepkleine kantoortje boven een juwelierszaak vlak bij de Standard Chartered Bank aan de Mahatma Gandhi Road. Hij vertelde me: ‘Toen we de cijfers van de volkstelling van 2001 onder ogen kregen zagen we dat Mumbai een van de ergste steden was, en de meest scheve sekseverhoudingen waren te vinden in de rijkste buurten. We startten een onderzoek naar de klinieken en het bleek dat de meeste geen behoorlijke dossiers bijhielden, zoals verplicht is. Het was wel duidelijk wat er aan de hand was. Maar omdat het een zonde van de rijken was – alleen de middenklasse kon zich veroorloven echo’s te laten maken – was

de regering niet bereid om in te grijpen. Dus besloten we de zaak in de openbaarheid te brengen.

Er zijn tientallen klinieken in Mumbai bij betrokken, zei hij. 'Een van die dokters, die bij de invallen van deze week gesnapt werd, voert naar verluidt op grote schaal seksespecifieke abortussen uit. De meesten van hen hebben heel wat in de melk te brokkelen en ze lappen de wet aan hun laars.' Die mening wordt door velen gedeeld. Ran Bhagat van het *International Institute for Population Studies*, die aan het andere eind van de stad in Chembur zit, zei: 'De dokters zijn alleen geïnteresseerd in geld en ze kunnen 40.000 roepie (ruim 600 euro) vragen voor een seksetest plus abortus. In Mumbai zijn zelfs gewone dokters welgesteld, met hun airconditioned kraamklinieken voor de rijken.

Seksespecifieke abortussen vallen onder de strafwet, maar worden naar schatting een miljoen keer per jaar uitgevoerd in India. Vervolgelingen zijn zeldzaam en ik kon maar één arts vinden die gevangenisstraf had gekregen. In 2006 kregen dr. Anil Sabhani en zijn assistent allebei twee jaar in Faridabad, vlak bij Delhi, toen ze tegen een zwangere vrouw, een undercover medewerkster van de inspectie, zeiden dat haar foetus een meisje was en aanboden 'het te regelen'. Voor de veroordeling van Sabhani waren drie zwangere inspecteurs nodig, video-opnamen en een vijf jaar durend proces. En toen werden ze nog alleen maar veroordeeld omdat de arts loslippig was geweest en met zoveel woorden had gezegd dat de foetus een meisje was. Op de rechtszitting getuigde een tevreden klant met drie zonen dat ze meestal een code gebruikten. 'Als de dokter tegen ons zei dat we het rapport [van de echo] op maandag moesten komen ophalen, dan wisten we dat het een jongetje was. Vrijdag betekende een meisje.' Andere artsen vulden formulieren in rood in voor een meisje en in blauw voor een jongen. In de meeste gevallen, zei de rechter, 'wordt er niets gezegd. Het is iets waarover niet gepraat wordt en waarover zelfs geen vragen hoeven te worden gesteld.'

In India is het controversieel om te zeggen dat de epidemie van seksespecifieke abortussen te maken heeft met de verminderde gezinsgrootte. Maar dat heeft het wel, zegt Sista. 'Toen de mensen meer kinderen kregen, gingen ze gewoon door tot ze een zoon hadden. Nu nemen de meeste stellen maar één of twee kinderen en willen ze zeker weten dat het een jongen is.' De Indiase volksgezondheidsspecialist Mohan Rao is het daarmee eens. 'Gezien de algemene voorkeur voor een zoon is het rigoureuze streven van de regering naar een

norm van twee kinderen een uitlokking van seksespecifieke abortussen.' Elke vermindering van de vruchtbaarheid gaat gepaard met een relatieve vermindering van het percentage meisjes dat geboren wordt. Volgens één schatting, gepubliceerd in *The Lancet*, heeft India in de afgelopen 20 jaar 10 miljoen meisjes gemist.

De journaliste Carla Power, die het proces tegen Sabhani versloeg, zei: 'India's probleem van vrouwelijke foeticide is nauw verbonden met de consumptiemaatschappij. Als je een BMW kunt bestellen, is de redenering, dan kun je ook een jongetje bestellen.' Iedereen met wie je praat heeft wel een huiveringwekkende anekdote over een vrouw die de ene abortus na de andere liet doen, tot ze eindelijk een jongetje kreeg. De mensen zeiden tegen me: 'Als je naar Delhi gaat en in de kantoren van de Wereld Bank vraagt wie van de staf een dochter heeft, dan zul je versteld staan. Vrijwel niemand.'

Dat is schokkend nieuws voor de status van de vrouw in India. Maar Namit Sharma van de Universiteit van Jammu ziet de vrouwen niet als slachtoffers, maar als daders. 'Hoogopgeleide moeders discrimineren dochters meer,' zegt ze. Van New Delhi in het noorden tot Tamil Nadu in het zuiden geldt dat, hoe hoger opgeleid de vrouwen zijn, hoe minder dochters ze hebben. Uit een studie van echtparen uit de middenklasse in de noordelijke staat Punjab bleek dat 73 procent van de vrouwen zeiden dat als een seksetest uitwees dat de foetus een meisje was, er geaborteerd moest worden, terwijl maar 60 procent van de mannen dat zeiden.

Punjab is hét land van de seksespecifieke abortus. Er is niet één district in die staat waar meer dan 82 meisjes geboren worden voor elke 100 jongens. Het district waar de Jat Sikhs in de meerderheid zijn heeft de scheefste verhoudingen. De Jats zijn de landadel van de Sikhs. In Khamano, waar de Jats tweederde uitmaken van de bevolking in een streek die volgens de *Sikh Times* 'rijk is aan buffels en jongens', zijn er maar krap 63 meisjes voor elke 100 jongens.

In de naburige staat Haryana zijn de zaken niet veel beter. De mensen ter plaatse vertellen dat dokters in de jaren 1980 en 1990 de dorpen langs gingen met echoscopen en hun diensten aanboden onder de leuze: 'Betaal nu 500 roepie en bespaar later 50.000 roepie'. 50.000 roepie was het standaard bedrag voor een bruidsschat. De leuze bleek zo succesvol dat er na de volkstelling van 2001 nog maar 82 meisjes waren bijgekomen voor elke 100 jongens.

Iedereen is het erover eens dat er meer meisjes nodig zijn om het evenwicht te herstellen, maar er zijn weinig vrouwen die bereid zijn

ze te baren. Door het tekort aan meisjes gaan sommige families een onderlinge overeenkomst aan waarbij ze hun zonen en dochters aan elkaar uithuwelijken. Maar er blijven toch zonen over, en die gaan vaak in het zuiden op zoek naar meisjes, in meer egalitaire staten als Kerala. Rambir, een 33-jarige man uit het dorp Sorkhi in Haryana, bedankte voor het vrijgezellenleven van zijn vier oudere broers en vroeg aan een bereisde buurman of hij als tussenpersoon wilde fungeren voor het zoeken van een bruid, 3000 kilometer ver weg, in Kannur, Kerala. Zoals *The Times of India* schreef: 'Dergelijke huwelijken worden meestal in korte tijd gesloten, waarbij geen van de twee families de taal van de ander spreekt. De familie van de bruidegom betaalt de treinreis en de kosten van de bruiloft, met daar bovenop 20.000 roepie voor de tussenpersoon, meestal een vrouw uit Kunnar die zelf met een man uit Haryana is getrouwd.' Er zijn geen vette bruidschatten in deze huwelijksmarkt. De bruiden zijn meestal arm, maar hebben op school gezeten, want in Kerala geldt verplicht onderwijs voor jongens en meisjes. De mannen daarentegen zijn meestal laaggeschoolde boeren met een lapje grond.

Vrouwelijke foeticide is de nieuwste manifestatie van de achterstelling van meisjes in heel India. 'Als je over weinig middelen beschikt, dan is wat je hebt eerst voor de zoon, of het nu gaat om eten, geld voor gezondheidszorg, of onderwijs,' zegt dr. A.L. Sharada, een medewerker van Sista bij *Population First*. 'Zelfs onder de middenklasse zijn meisjes tweederangs burgers.' Perianayagam Arokiasamy van het Indiase *Institute for Population Studies* (die me trots vertelde dat hij één dochter heeft en geen zoons) is het daarmee eens: 'Het begint met voeding. Het volksgeloof wil dat meisjes minder voeding nodig hebben, maar dat jongens later groot en sterk moeten worden. Dus worden de meisjes vaker ziek en hun ziektes worden veronachtzaamd of behandeld met huismiddeltjes in plaats van moderne medicijnen. Meisjes worden minder vaak ingeënt.

Soms is het erger dan verwaarlozing. Verhalen over pasgeboren meisjes die op het land worden achtergelaten om te sterven mogen dan nu de krantenkoppen halen, maar veel blijft verborgen. In Haryana sterven jonge meisjes twee keer zo vaak als jonge jongens – een verschil dat 'hoger is dan in welk land ook ter wereld', zegt Sharma. En de kans om volwassen te worden wordt kleiner naarmate het meisje meer oudere zussen heeft. De woestijnstaat Rajasthan is berucht om zijn regelrechte kindermoord op meisjes. Volgens Sharma 'gebeurt het zelfs in de familie van een vooraanstaand politicus in

Rajasthan'. Ze noemt geen namen, maar ze zegt dat de familie aan het eind van de jaren tachtig al in geen veertig jaar de geboorte van een meisje had aangegeven.

Het tekort aan vrouwen in Rajasthan heeft naar verluidt een epidemie van meisjesontvoeringen en het wijdverbreide delen van echtgenoten tot gevolg gehad. Ook uit Punjab komen berichten over broers die een vrouw van een arme familie kopen, die dan als echtgenote moet dienen voor hen allemaal, en soms ook voor hun vaders. Die praktijk staat bekend als *Draupadis*, naar een vrouw in het klassieke Indiase epos *Mahabharta*, die met vijf broers trouwde. Dergelijke verbintenissen zullen waarschijnlijk toenemen. Het percentage meisjes daalt nog steeds, dus het grootste deel van het surplus aan mannen heeft de puberteit nog niet bereikt. In 2020 zullen er 25 miljoen meer mannen dan vrouwen in India zijn, en de meeste daarvan zullen op zoek gaan naar een vrouw.

Joseph Chamie, de voormalig directeur van de *Population Division* van de VN, voorspelt dat 'een onbalans in de seksen veel mannen ertoe zal drijven kindbruidjes te nemen.' Hij waarschuwt voor misdadend gedrag van ongetrouwde mannen die aan verkrachting en aan vrouwenhandel gaan doen en zelfs voor 'de vorming van grote milities die een uitlaatklep bieden voor talloze gefrustreerde vrijgezellen'. Dat is misschien een beetje hysterisch, maar het gevaar is dat economische vooruitgang voor nóg minder meisjes zorgt. In India is het verschijnsel van de missende meisjes 'niet het gevolg van armoede', zegt Sharma, 'maar van bescheiden welvaart; niet het gevolg van analfabetisme en onwetendheid onder de vrouwen, maar van de opvoeding.'

Staat India alleen? Niet bepaald. Het schijnt dat in India geboren moeders in Groot-Brittannië vakantiereizen ondernemen naar India om zich selectief te laten aborteren. Het aantal meisjes dat in die groep geboren wordt is gedaald van 96 voor elke 100 jongens in het begin van de jaren 1990 naar 92,5 nu, waarbij het grootste deel van de verandering in de sekseverhouding te vinden is onder tweede en latere kinderen.

Kort na de val van de Sovjetunie in 1992 begon het geboortecijfer van meisjes in de nieuwe onafhankelijke staten Armenië, Azerbeidjan en Georgië in de Kaukasus relatief te dalen. Het zakte naar 80 tot 85 meisjes per 100 jongens in een tijd dat de vruchtbaarheid sterk verminderde. In Georgië, waar het vruchtbaarheidscijfer nu op 1,4

staat, is de sekseverhouding voor een derde kind 70 meisjes per 100 jongens. In Armenië, waar het vruchtbaarheidscijfer op het dieptepunt van 1,1 heeft gestaan, worden er rond de 50 meisjes per 100 jongens geboren als het om het derde kind in een gezin gaat. Zelfs India heeft niet terug van dat ontstellende cijfer.

Maar China heeft de meeste missende meisjes. Daar worden voor elke 100 jongens maar 84 meisjes geboren. De 'belangrijkste reden', zei het hoofd van de Nationale Commissie voor Bevolkings- en Gezinsplanning, Zhan Weiqing, in 2005 tegen de pers, 'is het bestaan van een duizenden jaren oud, diepgeworteld geloof dat mannen meer waard zijn dan vrouwen.' Misschien, maar het feit dat het zich nu doet gelden is het gevolg van de éénkindpolitiek.

In de confuciaanse traditie moet de oudste zoon voorgaan in de familierituelen. Dat houdt wel iets meer in dan de kalkoen aansnijden op Thanksgiving Day. Als er geen zonen geboren worden, sterft het geslacht uit. Vooral de arme Han in Zuid-Oost China en Taiwan hebben een lange, treurige geschiedenis van vrouwelijke infanticide die de sekseverhoudingen tot aan de komst van het communisme scheeftrok. Het had een naam: *Sheng Zi Bu Ju*, ofwel 'kinderen krijgen maar ze niet grootbrengen'. Verdrinken, laten stikken of gewoon in een dekentje gewikkeld op een verlaten stuk land achterlaten (zaken waar je in het Westen voor vervolgd zou worden als je het met een kat deed) waren endemisch.

De Chinese demograaf Zhongwei Zhao zegt dat de historische literatuur er vol mee staat. Het doden van zowel pasgeboren jongetjes als pasgeboren meisjes was vaak het belangrijkste middel om de gezinsgrootte te beperken – 'het werd als betreurenswaardig maar begrijpelijk beschouwd, zondig maar niet bij wet verboden,' zegt Jack Caldwell. Maar meisjes werden het meest geslachteofferd. De Han-boeren hadden een huiveringwekkend gezegde dat demografen graag mogen citeren: 'De geboorte van een jongen wordt verwelkomd met vreugdekreten en vuurwerk, maar als er een meisje geboren wordt, zeggen de burens niets.'

In de jaren 1930 had China ongeveer 8 procent meer mannen dan vrouwen. Mao's geboortegolf-politiek van de jaren 1950 bracht de sekseverhouding onder pasgeborenen weer op het normale peil. Maar in het begin van de jaren 1980 werd het doden van pasgeboren meisjes weer hervat als gevolg van de éénkindpolitiek. 'Hoogst anormale sekseratio's in Guangxi, Guangdong en Hainan in het zuiden, Shanxi in het noorden en Anhui en Zhejiang in het oosten... wezen allemaal

op extreme mishandeling van jonge meisjes in die tijd,' zegt Judith Banister, een Chinawatcher met New York als thuisbasis. Een andere Amerikaanse Chinawatcher, William Lavelly van de Universiteit van Washington, heeft een schrijnend verslag geschreven van gebeurtenissen in Diandong, een district in de uiterst zuidelijke provincie Yunnan. Volgens de statistieken van het district was de kindersterfte er tussen 1989 en 1991 onder de meisjes drie keer zo hoog als onder de jongens. De overlijdensakten van de jongens vermelden een specifieke ziekte als doodsoorzaak, maar op die van de meisjes staat vaak alleen maar 'ongeluk' of 'onbekend'.

Er was duidelijk iets verschrikkelijks gaande. Een plaatselijke gezondheidswerker gaf tegenover de veldwerkers van Lavelly toe: 'Als er een jongetje geboren wordt, is alles goed, maar als er een meisje geboren wordt, gooien ze het weg. Na zeven of acht dagen doen ze aangifte en zeggen dat het kind is doodgegaan. Er zijn veel van dat soort gevallen.' Iemand anders zei: 'Sommige vrouwen gaan gewoon door met kinderen krijgen tot ze een jongetje hebben. Van de meisjes ontdoen ze zich gewoon.' Niemand zal zeggen dat het geval Diandong de norm is, maar een uitzondering is het misschien niet. Lavelly zegt dat het een tegenbewijs is voor de onderzoekers die beweren dat kindermoord in het moderne China niet meer voorkomt. In de naburige provincie Guangxi blijft het sterftcijfer onder jonge meisjes twee keer zo hoog als onder jongens.

In het grootste deel van China zijn seksespecifieke abortussen na het maken van een echo in de plaats gekomen van moord op pasgeboren meisjes. In 2000 werden er in China gemiddeld maar 85 meisjes voor elke 100 jongens geboren. In 2006 was dat getal nog verder gezakt, naar 83. Onder tweede kinderen was het maar net 65. Maar dat is geen één-op-één substitutie. Het geografisch patroon van seksespecifieke abortus is verschillend van kindermoord op meisjes. Het is geconcentreerd in de rijke, geïndustrialiseerde en verstedelijkte provincies – daar waar de inkomens het snelst gestegen zijn en waar het éénkindbeleid het strengst werd toegepast. Hainan en Guangdong haalden maar respectievelijk 73 en 77 meisjes per honderd jongens in 2000. De enige Chinese provincies tegenwoordig met een normale sekseratio zijn die welke gedomineerd worden door minderheden, voor wie het éénkindbeleid niet geldt.

Het aantal 'missende meisjes' in China wordt voor de afgelopen 30 jaar geschat op 25 tot 30 miljoen. Net als India is China bezig een land te worden met een teveel aan mannen. Maar de 'kleine keizer-

tjes' zijn bezig te veranderen in een leger van vrijgezellen. Het verschil met India is dat seksespecifieke abortus in China geen misdaad is. Het is controversieel, maar veel mensen vinden dat wel goed. Als het verboden werd, zegt Lavelly, zou de praktijk van de kindermoord zeker weer terugkeren. Maar ondertussen – heb medelijden met de jonge mannen zonder jonge vrouwen. Steeds meer, zegt Zhongwei Zhao, zullen de schaarse aantrekkelijke jonge vrouwen worden weggekaapt door de oudere en rijkere mannen van het land, waardoor er steeds meer jonge potentiële bruidegommen voortijdig op de schroothoop belanden. Verloren kleine keizertjes.

Ze weten er alles van in Korea, dat een soortgelijke confuciaanse traditie heeft met een sterke voorkeur voor jongens, omdat die in het familiehuis blijven wonen als de ouders bejaard worden. De meisjes vertrekken naar de schoonfamilie, tezamen met een vette bruidsschat.

Na het einde van de Koreaanse oorlog in de jaren 1950 en de verdeling van het land in het communistische noorden en het kapitalistische zuiden begonnen echtparen in Zuid-Korea hun gezinsgrootte te beperken – niet onder dwang maar door sterke overreding, zegt de Koreaanse demograaf Minja Kim Choe, die negen was toen het land werd verdeeld. Het vruchtbaarheidscijfer zakte van ongeveer 6 in de jaren 1960 tot het huidige getal van 1,2. Tijdens de daling kwamen er echoscopen in Zuid-Korea en begonnen de echtparen de zaken te manipuleren om een zoon te krijgen. Het traditionele gezin verzoende zich met de bevolkingspolitiek, maar het probleem van de missende meisjes werd groter.

In 1987 stelde de regering seksespecifieke abortus strafbaar, maar de wet werd grotendeels ontdoken. Nu is Zuid-Korea het eerste land dat bezig is de vloek van geaborteerde meisjes van zich af te schudden. In de laatste vijf jaar heeft het een bescheiden babyboom beleefd – van meisjes. Het aantal meisjes per honderd jongens dat geboren wordt is gestegen van 86 in het midden van de jaren 1990 naar 93 in 2006. Minja zegt: 'Het traditionele familiesysteem is op zijn retour onder invloed van de economische verandering, steeds betere scholing en andere vooruitzichten, vooral voor vrouwen.' Vrouwen werken zelf en hebben weinig zin om te trouwen met een man die ze een leven met de schoonfamilie in het vooruitzicht stelt. Naarmate het oude familiesysteem afbrokkelt, verdwijnen ook de verplichtingen die daarmee gepaard gingen. Uit een recent onderzoek bleek dat

maar een tiende van de Zuid-Koreaanse vrouwen zich op enigerlei wijze verplicht voelt een zoon te baren om de familienaam voort te zetten.

Het herstel van de sekseratio onder de pasgeborenen zal echter pas over enkele decennia merkbaar worden in de Koreaanse bevolking. Er zullen nog twintig jaar of langer meer jongens volwassen worden dan meisjes. In 2020 zullen er volgens Minja in Zuid-Korea 123 mannen van eind twintig zijn voor elke 100 vrouwen waar ze achteraan kunnen gaan. Veel Zuid-Koreaanse mannen vallen al buiten de boot en zijn in heel Oost-Azië op jacht gegaan naar vrouwen. Velen van hen zijn in Vietnam terechtgekomen, waar de lange Indo-Chinese oorlog een tekort aan mannen heeft veroorzaakt. Voor de komende jaren zal de jacht op bruiden over de grens *booming business* worden voor Azië (zie hoofdstuk 20).

De Zuid-Koreaanse ervaring biedt de hoop dat ook andere landen in Azië uiteindelijk seksespecifieke abortussen te boven zullen komen. Net als ultralage vruchtbaarheid lijkt kindermoord op meisjes het resultaat van een onvolledige seksuele revolutie, waarbij zonen nog steeds gewenst zijn en dochters ongewenst, zelfs door de moeders. Voorlopig is de wijd verbreide kindermoord op meisjes in heel Azië een alarmerende weerlegging van gemakkelijke westerse aannames betreffende ontwikkeling en modernisering.

17 WAAR MANNEN NOG STEEDS DE DIENST UITMAKEN

Ik zette een keppeltje op voordat ik naar binnen ging. 'U moet incognito gaan,' zei mijn gids, rabbijn Carmi Wisemon. De school zat boordevol mannen die luid in het Jiddisch en het Hebreeuws riepen. Het lawaai vulde de gangen en de garderobes en echode over de trappen, door de bibliotheek en in de portalen. In één collegezaal zaten bijna duizend studenten die paarsgewijs tegen elkaar schreeuwden, hardop lezend en discussiërend over de betekenis van oeroude religieuze teksten, de Torah genaamd, alsof ze vers van de pers kwamen. Achter hen waren de muren bedekt met heilige boeken, allemaal zwaar ingebonden en gehavend door het constante gebruik.

Veel van de 7000 studenten in Mirrer Yeshiva, en van de tienduizenden in andere theologische scholen vlak in de buurt, doen dit al 20 jaar elke dag. Ze komen van over de hele wereld. Ik heb studenten ontmoet uit Brazilië en New York, Manchester en Odessa. Het zijn de ultieme eeuwige studenten. Alleen zien ze er niet als gewone studenten uit, met hun volle baarden en zijlokken en hun zwarte, breedgerande hoeden en lange jassen en vesten en witte overhemden.

Ik was in de wijk Mea Shearim, het hart van het Jodendom in de wereld, op een huizenblok verwijderd van de Jaffastraat in het centrum van Jeruzalem. Dit is het tehuis van de ultraorthodoxe Haredi, die een 'gemeenschap van geleerden' hebben gevormd, waarin ongeveer tweederde van de mannelijke Haredi tussen de 20 en de 55 studeren in plaats van werken, inclusief vrijwel alle mannen van onder de 40. Ze zijn voor hun levensonderhoud grotendeels afhankelijk van liefdadigheid en uitkeringen van een Israëliische staat waarover ze zoveel twijfels hebben dat ze weigeren dienstplicht te vervullen.

Mea Shearim is niet alleen maar het biddende hart van het Jodendom, het is ook het broedende hart. Want die mannelijke studenten zijn, ondanks hun studieuze afzondering, allemaal getrouwd. Buiten loodsten hun echtgenotes, vrouwen met witte gezichten en hoofd-

doeken en steunkousen, hun overvloedige kroost door de straten. Gezinnen van acht of meer kinderen zijn hier heel normaal.

De straten waren overvol. Achtjarige kinderen duwden tweejarige kinderen in gehavende buggy's voort, de kleine winkeltjes in en uit waar koosjere levensmiddelen en wat goedkoop junkfood werden verkocht, vervolgens in een sneltreinvaart langs winkels met tweedehands meubels en boekwinkels en aanplakbiljetten op de muren met allerlei informatie, van waar de goedkope bussen te vinden waren tot overlijdensberichten en boodschappen van rabbijnen. Boven, op piepkleine balkonnetjes, bevonden zich nog meer troepen kinderen die onder het toeziend oog van hun oudere zussen, die er al als hun moeders uitzagen, tussen lange lijnen wasgoed speelden.

Het woord getto sloeg oorspronkelijk op de drukke, overbevolkte joodse wijken in Europese steden. En nu weet ik waarom. Een groot deel van die megagezinnen wonen in tweekamerflatjes. Mea Shearim is een van de laatste bastions in de wereld tegen de trend om minder kinderen te krijgen. Het geheel is als een reis naar het verleden, niet alleen vanwege de kleding, maar ook omdat er nog maar weinig van dit soort stadswijken zijn die krioelen van de kinderen. In alle landen hebben de steden over het algemeen het laagste geboortecijfer, maar hier hebben de stedelijke Haredi een van de hoogste in de wereld.

De mannen van de Haredi waken met blind fanatisme over hun gesloten wereld. Grote borden aan de twee uiteinden van Mea Shearim Street vertellen de bezoeker hoe hij gekleed moet gaan en zeggen dat het verboden is voor groepstoerisme. Een automobilist die zo stom is om zich hier op de sabbat te wagen, loopt veel kans met stenen te worden bekogeld of – een nieuwe favoriet – met vuile luiers. Ze hebben vuile luiers zat.

De gemeenschap is nieuw, al dragen ze kleren uit een ver verleden. Ze zijn begonnen in de jaren 1950, met een paar dozijn pioniers en nu zijn ze naar schatting in Jeruzalem al met een kwart miljoen. De Haredi vormen een derde van de bevolking van de stad en meer dan de helft van de jonge inwoners. Israël telt nu in totaal 750.000 Haredi, 15 procent van de Joodse bevolking. En verre van hun vruchtbaarheid te verminderen, zoals de andere joden, krijgen ze meer kinderen dan ooit.

Zaad verspillen is een zonde zeggen de rabbi's, die de aanvoerders zijn van de troep – dus geen condooms. En verder ook niet veel anticonceptie, want een ander gebod is 'Gij zult vruchtbaar zijn en u vermenigvuldigen'. Ouders zorgen ervoor dat hun kinderen vóór hun

twintigste trouwen. En als ze eenmaal getrouwd zijn, wordt van de vrouwen verwacht dat ze meteen kinderen baren. En doorgaan met baren. Als ze van seks niet zwanger worden, nemen ze al gauw hun toevlucht tot IVF. Israël heeft in de hele wereld het grootste aantal vruchtbaarheidsklinieken per hoofd van de bevolking, twee keer zoveel als de Verenigde Staten.

Milieuactivisten zullen wel schrikken van die 'onverantwoordelijke' productiviteit. Maar de Haredi hebben ook een milieukant. Akiva Wolff, een gedempt pratende Amerikaan van geboorte, is een Haredi-student die een proefschrift schrijft over de implicaties voor het milieu van het Torah-gebod dat zegt niet 'nodeloos te vernietigen'. Hij groeide op in de vs als een areligieuze jood. 'Het was de tijd van Paul Ehrlich en de bevolkingsexplosie,' vertelt hij. Ja, het leven in een gemeenschap met deze spectaculair hoge vruchtbaarheid is heel anders,' geeft hij toe. 'Ik kan me in beide gezichtspunten verplaatsen. Voor de Haredi zijn kinderen de grootste zegen. Wij zullen niet gauw aan bevolkingscontrole denken. Maar de Haredi, zei hij, hebben nochtans een kleinere ecologische voetafdruk dan de meeste seculiere Israëliërs. 'Het gaat er niet alleen om dat ze arm zijn, het is ook een kwestie van waarden. Ze richten zich op spirituele doelen. Weinigen hebben een auto. Het zijn geen consumenten.'

Waarom die toewijding aan voortplanting? Het komt voor een deel door het trauma van de Holocaust, zegt Wolff. Ruwweg zes miljoen van de 17 miljoen joden die er destijds in de wereld waren kwamen om in de gaskamers van de nazi's. De orthodoxe joden waren de talrijkste slachtoffers van de Holocaust. De seculiere joden vluchtten vaak, maar de orthodoxen luisterden meer naar de rabbijnen, die zeiden dat ze moesten blijven.' Sindsdien, zegt Wisemon, 'hebben ze het gevoel dat ze de verlorenen willen vervangen. Ik ben naar vijf zussen van mijn grootvader genoemd, die allemaal vermoord zijn. In zekere zin vervang ik ze.' Natuurlijk, 'als ze 's avonds gaan slapen, denken ze niet aan de geschiedenis, maar die speelt voortdurend mee in het achterhoofd,' zegt Wolff instemmend. 'Ze moesten de zaak opnieuw opbouwen, de aantallen herstellen.'

En dat hebben ze gedaan. Vóór de Tweede Wereldoorlog kregen orthodoxe joden gemiddeld vier kinderen. Maar in de jaren 1950 en 1960 begonnen ze bij elkaar te kruipen in Mea Shearin. Ze trouwden jonger en kregen meer kinderen dan voorheen – precies op het moment dat de wereld zijn lange reis begon naar huwelijken op latere leeftijd en kleinere gezinnen. Een gemiddelde van vijf kinderen in

de jaren 1950 werd zes in het begin van de jaren 1980, acht midden jaren 1990 en negen bij de millenniumwisseling. Het aantal Haredi verdubbelt om de 15 jaar. Het is niet zozeer dat ze zich staande houden tegen de moderne vruchtbaarheidsnormen: ze roeien keihard tegen de stroom in.

In 2006 deed een website van de Haredi verslag van de dood van een 44-jarige vrouw, Ahuva Klachkin, die 18 kinderen had gebaar. Onder de kop **HOEVEEL KINDEREN MOET JE HEBBEN OM DEUGDZAAM TE ZIJN?** werd melding gemaakt van het ontstaan van 'honderden' zeer grote gezinnen 'van ver boven de 12 kinderen'. De vrouwen hebben letterlijk geen andere taak in de maatschappij dan kinderen baren en grootbrengen. Een vroedvrouw ter plaatse zei: 'Kijk naar de moeders in Geula Street. De meeste lopen traag en zien er erg oud uit, terwijl ze in feite nog vrij jong zijn.'

De seculiere joden weten niet wat ze aan moeten met de Haredi en maken zich soms kwaad over ze. 'Ik denk dat ze hoopten dat de Haredi langzaam zouden verdwijnen. Het komt hard aan dat ze talrijker worden,' zegt Wolff. Velen beschouwen de gemeenschap van mannelijke schriftgeleerden als uitvreter die weinig bijdragen aan de economie van het land, maar wel veel bijstand incasseren voor hun kinderen en zelfs de dienstplicht ontduiken door altijd maar te blijven studeren.

Maar de vruchtbaarheid van de Haredi is de oorzaak van een wijziging in de Israëliëse politiek. De Haredi zijn geen zionisten (een van de redenen waarom ze geen dienstplicht willen vervullen), maar hun vele buitenlandse supporters beschouwen hen als Israël's enige redding. En een prominente Amerikaanse propagandist, Yoram Ettinger, is van mening dat hun groeiende aantallen de frontlinie vormen in de demografische oorlog tegen de Palestijnen. Ettinger zegt dat op deze manier de joden voor altijd de talrijkste bevolkingsgroep zullen blijven tussen de Middellandse Zee en de Jordaan. 'Het huidige vruchtbaarheidscijfer van de joodse bevolking is een strategisch wapen,' zegt hij. Een overeenkomst met de Palestijnen voor de vorming van twee staten is niet nodig. Israël kan de pure macht van het getal inzetten om het hele grondgebied in handen te houden.

Ettinger is al lang in een bitter dispuut over deze kwestie verwikkeld met de topdemograaf van Israël, Sergio DellaPergola. DellaPergola zegt dat de argumenten van Ettinger politiek gemotiveerde nonsens zijn. 'Er is maar een kleine joodse meerderheid ten oosten van de Jordaan en die zal verdwijnen.' De Israëli's, in weerwil van de

verwoede inspanningen van de Haredi, krijgen gemiddeld maar 2,8 kinderen per vrouw, terwijl dat getal rond de 3,6 ligt voor de Arabische vrouwen in Israël en op de West Bank, en 5,6 in Gaza. Recente volkstellingen wijzen uit dat de Palestijnse bevolking tussen 1997 en 2007 met 30 procent is gegroeid, terwijl de Israëlische bevolking maar met 5 procent is toegenomen. Bovendien zijn de Arabieren gemiddeld jonger dan de joden, zegt hij. 'Daarom is het sterftecijfer lager. Dat vergeet Ettinger. De Arabieren hebben een hoger geboortecijfer en een lager sterftecijfer. Die twee feiten samen maken het zeker dat hun aandeel in de bevolking toeneemt.

De cijfers van DellaPergola waren een kritische factor in het Israëlische besluit om in 2005 de kolonisten uit Gaza terug te trekken. Daarna was de beer los in de Knesset omdat Ettinger beweerde dat de Palestijnen hun demografische statistieken hadden vervalst om de Israëliërs om de tuin te leiden. Demografie heeft hier een veel onheilspellender ondertoon dan in de rest van de wereld.

De meer nuchtere leden van de Haredi-gemeenschap zien de ultrahoge vruchtbaarheid over het algemeen als een voorbijgaande fase. 'Niemand verwacht dat het eeuwig zo doorgaat,' zegt Wolff. 'In de toekomst zullen de mannen weer aan het werk gaan en zullen de vrouwen minder kinderen krijgen.' Menachim Friedman van de Bar-Ilan Universiteit in Tel Aviv, die de Haredi al vijftig jaar volgt, is het met deze uitspraak eens. 'Eerlijk gezegd verbaast het me dat het nog zo lang heeft geduurd. Elke maatschappij staat toe dat een deel van haar leden het geestelijke pad op gaat. Maar niet zoveel.' En meestal krijgen die geestelijken geen kinderen, zegt hij.

Het probleem is nu dat de Haredi, doordat ze zoveel kinderen hebben, een voet tussen de deur krijgen van de Israëlische politiek. Hun talloze splinterpartijtjes worden vaak door buitenstaanders als een lachertje beschouwd, maar ze zijn cruciaal geworden in opeenvolgende coalitieregeringen. En een niet-onderhandelbaar standpunt van ze is dat de economische steun aan haar 'gemeenschap van geleerden' en steeds uitdijende aantallen wordt gecontinueerd. 'Ooit zal de regering moeten besluiten de Haredi niet langer te steunen,' zegt Friedman. Misschien, maar de logica speelt niet altijd een rol in de politiek tussen de Middellandse Zee en de Jordaan.

Op nog geen uur rijden van Jeruzalem bevindt zich een andere door mannen gedomineerde gemeenschap met een ultrahoge vruchtbaarheid: de bedoeïenen in de Negev Woestijn. De bedoeïenen, ooit een

nomadisch volk, leven nu in zeven 'erkende dorpen' die ze door de Israëlische autoriteiten in de jaren 1970 kregen toegewezen, en in 45 'niet-erkende dorpen' overal verspreid in de woestijn, met weinig voorzieningen of infrastructuur. Wadi Nam is een van de grootste niet-erkende dorpen, een verzameling golfplaten hutjes onder hoogspanningsleidingen te midden van een industrieel complex, een chemische stortplaats, een energiecentrale en de weg van Beer Sheva naar Eilat. Aan de andere kant van de heuvel bevindt zich de kerncentrale van Dimona. Er wonen zo'n 5000 mensen in Wadi Nam, maar ten tijde van het schrijven van dit boek waren er plannen om ze te verhuizen en ruimte te maken voor een Israëliisch legerkamp.

Toen de staat Israël aan het eind van de jaren 1940 werd uitgeroepen, waren er misschien 90.000 bedoeïenen in de Negev. De meesten vluchtten naar Egypte, Jordanië of Gaza. Ongeveer 11.000 bleven er achter. Maar dat kleine groepje is nu uitgegroeid tot 200.000, dankzij een van de hoogste vruchtbaarheidscijfers in de wereld. Mogen de Palestijnse vrouwen op de West Bank gemiddeld 3,6 kinderen krijgen en mogen zelfs de belegerde inwoners van Gaza zich tevreden stellen met 5,6 kinderen per vrouw, de bedoeïenen in de Negev kunnen zich met 7,6 kinderen per vrouw meten met hun Haredi-zusters.

De oorzaak van deze vruchtbaarheid is gelegen in de afbraak van hun cultuur, zegt Amal El-Sana Alh'jooj, die opgroeide in het erkende dorpje Laqiya. Toen de bedoeïenen naar de dorpen werden gedreven, verloren ze hun weidegronden en hun schapen. De mannen moesten werk zoeken. Maar omdat ze geen vak kenden, kwamen ze onderaan op de arbeidsladder en sloten zich veelal aan bij ploegen los-arbeiders. Maar de vrouwen van de bedoeïenen waren nog grotere verliezers. In de nomadische tijd waren vrouwen 'partners in de woestijn', zegt Amal. 'Er bestond misschien niet veel gelijkheid tussen man en vrouw, maar de vrouwen telden mee.' Nu, zegt ze, 'zitten ze gevangen binnen de vier muren' van hun stenen huizen in de dorpen. Amal, een van dertien kinderen, heeft het leven van haar moeder zien verslechteren. 'Vroeger hielp ze bij het hoeden van de schapen en ontving gasten in de tent, want dat was haar domein. Maar in haar huis heeft ze niet het gevoel dat ze dat kan doen zonder de aanwezigheid van haar man. Haar gevoel van gelijkheid is verminderd.'

Veel vrouwen hebben nu nog uitsluitend tot taak kinderen te krijgen, zegt ze. 'Ze hebben verder niets te doen. Mijn moeder zegt dat kinderen baren nog het enige is wat bedoeïenenvrouwen kunnen doen om zich te manifesteren. En het is de enige manier om het

respect van hun echtgenoten te winnen.' Een aantal van de hoogste vruchtbaarheidscijfers zijn te vinden in de niet-erkende dorpen, waar geen middelbare scholen zijn, zodat 'de meisjes, als ze volwassen worden, weinig andere keus hebben dan kinderen krijgen.' Veel meisjes trouwen nog steeds op hun veertiende of vijftiende.

Amal heeft haar dorp verlaten en staat nu aan het hoofd van een NGO met de naam 'Arabisch-Joods Centrum voor Gelijkheid, Zelfbeschikking en Samenwerking'. Ze is een van de leidende figuren in de verdeelde bedoeïenengemeenschap. Een andere leidende figuur is Alean Al-Krenawi, die docent maatschappelijk werk is aan de Ben Gurion Universiteit in Beer Sheva, de grootste stad van de Negev. 'De Israëlische regering heeft de bedoeïenen nooit voorbereid op het moderne leven dat ze hun heeft opgedrongen,' zegt hij. 'Het is voor iedereen hard aangekomen. De vrouwen hebben minder macht. Ze zijn de armste van de armen in wat een westers land heet te zijn.'

Op het eerste gezicht zijn er tegenwoordig minder redenen voor de bedoeïenen om veel kinderen te krijgen. Voor de jongeren zijn er geen schapen te hoeden, dus die spelen geen economische rol. En al evenmin is er plaats voor grote groepen jonge jongens die de schermutselingen om land moeten uitvechten die vroeger tussen de stammen plaatsvonden. Maar Al-Krenawi, die zelf maar twee kinderen heeft, zegt dat vanuit het oogpunt van de mannen een groot gezin nog steeds een goede manier is om politieke macht te verkrijgen. 'Ik kom uit een grote familie in Rahat. Dat is de reden waarom mijn broer burgemeester is geworden.' Onbewust, denkt hij, spoort de machteloosheid van de bedoeïenen de mensen tegenwoordig aan 'om meer kinderen te krijgen'.

De dingen veranderen. In sommige bedoeïenendorpen is er plotseling veel belangstelling voor onderwijs aan meisjes gekomen. Zo'n vijftien procent volgt nu voortgezet onderwijs. Er zijn meer bedoeïenenmeisjes dan -jongens op de campus van de Ben Gurion Universiteit. Dat verandert hun vooruitzichten, en bij sommige stammen daalt als gevolg daarvan het geboortecijfer hard, zegt Amal. 'In mijn stam, de El Sana, is er een grote culturele verandering gaande. Ik heb één tweeling en mijn zus heeft drie kinderen in plaats van 13. Ze zegt dat ze niets heeft aan kinderen krijgen. Ze wil een ander leven.' Ook oudere vrouwen zoeken naar wegen om onafhankelijker te worden. Ik bezocht een weverij in het dorpje Lakiya die wollen kleden en tassen maakt en aan 150 vrouwen uit verschillende dorpen werk verschafft.

Maar het zijn niet alleen de vrouwen die nieuwe rechten veroveren. Ook de mannen, en met onverwachte gevolgen. Een daarvan is polygamie, dat de laatste tijd erg veel voorkomt. 'Vroeger had alleen het stamhoofd meerdere vrouwen. Zo was het in de generatie van mijn vader,' zegt Amal. 'Nu is dertig procent van de gezinnen polygaam. Jongens moeten vaak op jonge leeftijd met een nicht trouwen. Dat is de traditie. Maar als ze buiten het stamverband gaan werken, komen ze in contact met andere vrouwen – vaak Palestijnse vrouwen van de West Bank en uit Jordanië. Dan zeggen ze dat ze een tweede vrouw van hun eigen keuze willen. Dat zien ze als hun recht.' Polygamie is natuurlijk ook een reden voor de sterke groei van de bedoeïenenbevolking.

Tweederde van de bedoeïenen in Israël is onder de twintig jaar. Meer dan een vijfde is jonger dan vijf. Dat maakt ze tot een van de jongste bevolkingen in de wereld. De werkloosheid is al hoog: 50 procent onder de mannen en 90 procent onder de vrouwen. 'Als we niet in onderwijs en in de zorg voor de jongere generatie investeren, zullen de misdaad en het drugsgebruik toenemen. Dat zien we nu al,' zegt Al-Krenawi. Hij voorspelt 'een intifada in de Negev' onder de jonge bedoeïenen. 'Ze zullen vinden dat ze niets te verliezen hebben en de boel kort en klein slaan.' Amal is het daarmee eens. 'De Israëli's beschouwen ons als een demografische bedreiging én een bedreiging voor hun veiligheid. Maar dat is een self-fulfilling prophecy. Dat zal zeker gebeuren als ze doorgaan de slachtoffers van de gebeurtenissen hier de schuld te geven. We moeten onze jeugd een toekomst bieden.'

De Haredi en de bedoeïenen lijken op het eerste gezicht heel verschillende gemeenschappen. De ene is urbaan en de andere ruraal. De ene verkiest een 'gemeenschap van geleerden' te zijn en de andere zit klem tussen een traditionele nomadencultuur en een nieuw sedentair bestaan dat ze niet zelf hebben gekozen. De ene heeft politieke macht, de andere heeft praktisch geen macht. Maar beide zijn slachtoffer van een diep sociaal trauma dat hen heeft aangezet te vechten voor hun identiteit. Beide hebben, bewust of onbewust, hun toevlucht genomen tot aantallen en zijn betekenis en belang gaan hechten aan een steeds grotere bevolking. Maar bovenal worden ze allebei gekenmerkt door zeggenschap van de mannen over de voortplanting.